

**TRADHISI MANTEN
ING DESA MARGOMULYO KECAMATAN MARGOMULYO KABUPATEN BOJONEGORO
(TINTINGAN ETNOLOGI BUDAYA)**

Listya Ratnaningtyas

S-1 Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya
listyaratnaningtyas@mhs.unesa.ac.id

Drs. Sukarman, M.Si.

Dhosen Jurusan Pendhidhikan Basa lan Sastra Dhaerah (Jawa), Fakultas Basa lan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Tradhisi manten ing desa Margomulyo minangka tradhisi kang ditindakake ing rong dhusun yaiku dhusun Kalimoyo lan dhusun Jepang desa Margomulyo kecamatan Margomulyo kabupaten Bojonegoro. Underan panliten iki yaiku (1) kepriye mula bukane (aspek sejarah) anane tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro (2) kepriye tatalaku tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro (3) kepriye ubarampe tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro (4) kepriye makna tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro (5) kepriye wujud komparasi kang ana sajrone tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro (6) kepriye upaya pelestarian tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro.

Ancase panliten yaiku ngandharake mula bukane (aspek sejarah) anane tradhisi manten, tatalaku tradhisi manten, ubarampe tradhisi manten, makna tradhisi manten, wujud komparasi kang ana sajrone tradhisi manten, lan upaya pelestarian tradhisi manten. Konsep lan teori kang gegayutan karo punjering panliten yaiku konsep etnologi budaya. Paedahe panliten iki, diajab bisa dadi referensi tumrap para panliti kabudayan Jawa mligine kabudayan kang awujud upacara manten. Saliyane iku, uga minangka daya tarik kawigaten ing bab panliten lan pasinaon tumrap para pamaos. Panliten iki nggunakake ancangan dheskriptif komparatif kanthi pendekatan budaya. Dhata kasebut asile lumantar metode teknik observasi, wawancara, sarta dhokumentasi.

Asile panliten yaiku nuduhake mula bukane (sejarah) anane tradhisi manten ing desa Margomulyo, tatalaku tradhisi manten, ubarampe tradhisi manten, makna tradhisi manten, wujud komparasi kang ana sajrone tradhisi manten, lan upaya pelestarian tradhisi manten. Adat mantenan Jawa sing ana ing desa Margomulyo asale saka siji sumber sing padha yaiku adat mantenan sing asale saka Kraton Surakarta Hadiningrat. Ananging sajrone proses pangrembakane dumadi maneka warna owah-owahan sing nglairake pambada saka maneka sisi lan tatacarane. Wujud komparasi kang tuwuh ing tradhisi manten kaperang dadi rong aspek kang beda lan padha. Pepadhan tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo lan tradhisi masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku ing proses sadurunge mantenan padha-padha diwiwiti saka nontoni utawa ing masyarakat Samin diarani nyumuk, lamaran ing masyarakat Samin diarani ngendhek. Pambada tradhisi manten ana ing tatalaku yaiku upacara sadurunge manten, persiapan tumuju dina manten, upacara mantenan, ubarampe, lan makna sajrone tradhisi manten. Upaya kang ditindakake kanggo nglestarekake tradhisi manten mligine tradhisi manten ing dhusun Jepang, didadekake adicara lan festival budaya kabupaten, kang dibyawarakake lan dikenalke marang masyarakat liya mligine para pamudha lan pamerintah kudu melu nyengkuyung lan menehi surungan anggone nguri-uri kabudayan ing desa Margomulyo.

Tembung wigati: Etnologi budaya, tradhisi manten.

PURWAKA

Bagéyan purwaka iki diprinci dadi limang subbab, yaiku (1) lelandhesane panliten, (2) punjer lan underane panliten, (3) tujuwane panliten, (4) paedahe panliten, (5) watesane panliten, lan (6) panjlentrehe tetembungan. Luwih jangepe ing ngisor iki.

1.1 Landhesane Panliten

Tradhisi kalebu warisan budaya arupa kabiasaan kang mesti ditindakake lan disengkuyung masyarakat wiwit jaman biyen nganti saiki. Tradhisi isih ditindakake dening masyarakat utawa klompok masyarakat tartamtu

kang ana gayutane karo panguripan. Tradhisi bisa ana amarga kabiasaan kang ditindakake lan diterusake saka generasi marang generasi sabanjure, lumantar tulisan (ora lisan) lan tuturan (lisan) supaya bisa njaga lan nglestarekake tradhisi. Tradhisi minangka perangan saka kabudayan kang dadi pambada antarane tradhisi ing saben dhaerah. Tradhisi kasebut nduweni titikan, wujud, uga makna kang beda sajrone nindakake tradhisi kasebut. Kabudayan nduweni teges sakabehe pamikir lan asil karyane manungsa kanthi sarana pakulinan anggone padha ngangsu kawruh (Koentjaraningrat, 1987 : 15). Sajrone kabudayan uga nduweni titikan kang mirunggan utawa ciri

khas. Titikan kang mirunggan ing kabudayan iku dhewe bisa dideleng saka karakteristike, saengga bisa mbedakake kabudayan kang ana ing saben dhaerah.

Kabudayan saben dhaerah nduweni makna uga simbol kang beda-beda. Kabudayan kuwi tuwuh lan ngrembaka sajrone panguripane manungsa, uga karipta saka pamikirane manungsa. Manungsa ora bisa urip tanpa anane kabudayan, semana uga kabudayan ora bakal ana tanpa masyarakat panyengkuyunge. Panliten budaya asipat dinamis lan dialektis (Endraswara, 2006 : 1). Kabudayan nusantara miturut Sudikan (2001 : 4) bisa diperang dadi telu, yaiku kabudayan lokal, kabudayan dhaerah lan kabudayan nasional. Katelu kabudayan kasebut ora uwal saka siji lan sijine, amarga katelune padha nduweni sesambungan. Kabudayan suku bangsa utawa kabudayan dhaerah mujudake asile saklompok manungsa kang kaiket dening kasadaran, rasa idhentitas lan anane upaya ndadekake siji budaya kang ana ing dhaerah utawa suku bangsa tartamtu.

Salah sijine kabudayan kang ngrembaka lan nduweni panyengkuyung kang akeh yaiku kabudayan Jawa. Miturut Sudikan (2001 : 5) kabudayan dhaerah yaiku kabiyan kang wis dilakoni wiwit jaman biyen kang diwarisake karo para leluhur marang katurunane. Kabudayan diperang dadi telu yaiku kabudayan lokal, kabudayan dhaerah lan kabudayan nasional, saka katelu kabudayan kuwi uga nduweni sesambungan antar kabudayan siji lan sijine. Kabudayan lokal lan kabudayan dhaerah kang nduweni pengaruh lan sesambungan kang rumaket banget. Kabudayan lokal yaiku wujud kagiyatan-kagiyatan panguripan saka warga kang wis dadi bageyane masyarakat kang kasusun saka sawijining suku bangsa, saengga kagiyatan kasebut nduweni pranata-pranata sosial kang sumbere saka kabudayan-kabudayan suku bangsa asline, uga bisa mangaribawani tumrap kabudayan nasional. Kabudayan lokal minangka gambaran saka maneka wernane budaya kang ana ing dhaerah tartamtu lan minangka gambaran saka maneka wernane budaya kang ana ing dhaerah tartamtu lan minangka idhentitas dhiru sawijining masyarakat. Kabudayan dhaerah lan kabudayan lokal nduweni gegayutan kang rumaket banget khusus ing adat istiadat lan tradhisi dhaerah. Adat istiadat bisa diartikake minangka ukum lan aturan kang sumirat uga wis rumaket lan dipercaya dening masyarakat.

Suku Jawa nduweni maneka rupa adat istiadat lan kabiasaan sing ditindakake dening masyarakat panyengkuyunge minangka warisan budaya leluhur sing isih dilestarikake nganti seprene. Adat-istiadat minangka sawijine norma sing kompleks lan dening penganute dianggep penting sajrone panguripan bebarengan ing masyarakat. Adat istiadat iku nduweni fungsi minangka pedhoman tingkah laku tindak lakune manungsa. Adat istiadat iku nduweni fungsi minangka pedhoman tingkah

lakune manungsa. Adat-istiadat lan masyarakat minangka wadhah kabudayan. Kabudayan minangka adat istiadat kang bisa diteliti kanthi cara etnologi sing ditampa manungsa lan digunakake kanggo nafsirake pengalaman lan nuwuhake prilaku.

Sajroning sesambungan karo bab kabudayan lan pola prilaku manungsa, dibutuhake sawijining panyedaking ilmu sing nyinaoni ngenani manungsa lan pola panguripane sajrone tatanan masyarakat sawijining bangsa. Disiplin ilmu sing cocog kanggo nyinaoni bab iki, salah sawijine yaiku etnologi budaya utawa sing kerep diarani minangka ilmu sosial antropologi, sawijining ilmu sing bisa digolongake minangka perangan saka ilmu antropologi.

Etnologi nyinaoni pola kelakuan, kayata adat istiadat, manten, struktur paseduluran, sistem politik, ekonomi, agama, crita-crita rakyat, kesenian, lan musik. Saliyane iku etnologi nyinaoni dinamika kabudayan, kepriye kabudayan ngrembaka lan owah, sarta kepriye kabudayan kasebut lan kabudayan liya kang padha awèh pengaruh, kalebu interaksi antarane maneka kapitayan lan cara-cara nindakake sarta efeke marang kapribaden sawijining pawongan (Endraswara, 2015 : 4)

Haviland (1985 : 16) njlentrehake manawa etnologi yaiku cabang antropologi sing nyinaoni kabudayan etnis saka sudhut pandhang komparatif utawa historis. Lumantar etnologi sawijining panliti bisa nggoleki asas pepadhan saka saakehing suku bangsa sing maneka warna. Panliten bisa ditindakake kanthi cara jero lan wutuh saka saakehing suku bangsa (kayata 3-5) suku bangsa. Saliyane iku panliten sing bisa difokuske kanggo nindakake studi bandhingan unsur budaya tartamtu marang sawijining dhaerah kanthi tatatanan masyarakat sing beda, kayata bandhingan dialek basa utawa adat tata cara manten bae.

Saka pangerten lan cara pandekatan etnologi sing ngrembug ngenani budaya lan panguripan sawijining masyarakat arep dirembug ngenani etnologi ing sawijining dhaerah ing Bojonegoro, pase desa Margomulyo. Panliten iki bakal ngonceki apa kang ana sajrone upacara tradhisi manten ing rong dhusun. Bab kang dionceki ing antarane yaiku ngenani wujud tata lakune, ubarampe upacara tradhisi manten, pambada, pepadhan, lan upaya pelestarian kang ditindakake masyarakat. Landhesan kanggo milih rong obyek kasebut yaiku desa Margomulyo minangka wilayah ing ngendi dhusun Jepang panggonane pomahan komunitas masyarakat Samin, lan kanggo pambandhinge dipilih dhusun Kalimajo sing ana ing wilayah desa Margomulyo kasebut. Dhusun Kalimajo yaiku wilayah dhusun sing luwih maju lan njangkepi syarat kanggo diandharake minangka wilayah modern. Dhusun Kalimajo dumunung ing wilayah administrasi strategis kang akeh fasilitas sing luwih jangkep dibandhingake karo wilayah

dhusun-dhusun liyane ing wilayah Margomulyo. Saliyane iku dhusun Kalimoyo minangka dadi punjering paprintahan desa Margomulyo. Dhusun iki gampang diakses saka ngendi bae amarga manggon ing sakiwa tengene dalan gedhe nasional Ngawi-Bojonegoro. Akses transportasi lan komunikasi ing dhusun Kalimoyo luwih gampang lan lancar. Katilik saka segi religius, dhusun Kalimoyo luwih maju lan ngrembaka katimbang dhusun-dhusun liyane, kabukten anane masjid gedhe kang dadi punjering kagiyatan lan ibadah agama islam. Adhedhasar struktur sosial utawa pelapisan sosial, masyarakat dhusun Kalimoyo tingkat sosial ekonomine luwih dhuwur lan luwih mulya, luwih akeh kang dadi tokoh-tokoh, panguwasa, lan uga wis akeh kang dadi punggawa pamarintah utawa PNS. Katilik saka tingkat pendhidhikane ing dhusun Kalimoyo, wis akeh sing tamat saka pawiyatan dhuwur malah wis ana kang lulus S2. Katilik saka akehe pendhudhuk dhusun Kalimoyo sing paling akeh pendhudhuke katimbang dhusun-dhusun liyane.

Panliten kabudayan ngenani Samin minangka fakta sing unik sarta narik kawigaten kanggo dikaji. Pambandhinge sing pas dipilih yaiku dhusun Kalimoyo sing cocog dadi kontradhiksi kabudayan. Adhedhasar sakabehe bab kasebut, mula panliti menehi irah-irahan tumrap panliten iki yaiku Tradhisi Manten ing Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro (Tintingan Etnologi Budaya). Panliten iki nggunakake tintingan etnologi budaya amarga ing upacara tradhisi manten iki nduweni ciri khas kang dadi pepadhan lan pambeda antara siji lan sijine. Panliten iki nggunakake methodhe dheskriptif komparatif kang nliti bab kang dadi pepadhan lan pambedane ngenani sawijine kabudayan kang ditujokake marang wujud, tatalaku, lan ubarampe. Dhata-dhata sing digunakake ing sajroning panulisan iki bisa oleh saka wawancara lan sumber tertulis kang cocog.

1.2 Punjer lan Undere Panliten

Kanthi dhasar lelandhesan panliten ing dhuwur, bisa kajlentrehake punjering panliten yaiku:

- (1) Kepriye mula bukane (aspek sejarah) anane tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?
- (2) Kepriye tatalaku tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?
- (3) Kepriye ubarampe tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?
- (4) Kepriye makna tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?

- (5) Kepriye wujud komparasi kang ana sajrone tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?
- (6) Kepriye upaya pelestarian tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro?

1.3 Tujuwane Panliten

Adhedhasar punjere panliten ing ndhuwur, tujuwan utama panliten iki yaiku kanggo ngandharake mula bukane (aspek sejarah) anane tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, tatalaku tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, ubarampe tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, makna tradhisi manten ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, upaya pelestarian tradhisi manten ing desa Margomulyo kecamatan Margomulyo kabupaten Bojonegoro.

1.4 Paedahe Panliten

Asil panliten iki, diajab bisa dadi referensi tumrap para panliti kabudayan Jawa mligine kabudayan kang awujud upacara manten. Saliyane iku, uga minangka daya tarik kawigaten ing bab panliten lan pasinaon tumrap para pamaos. Panliten iki nduweni paedah mligine tumrap wong kang nliti dhewe lan tumrap masyarakat lan pamaos umume.

1.5 Watesane Panliten

Watesane panliten ing kene nduweni piguna supaya obyek panliten ing kene bisa fokus lan panjlentrehe ora teka ngendi-endi ngluwihi apa kang dadi underaning panliten iki. Ing kene perlu dingerteni, panliten kang apik ora ditemtokake saka objek kajiane, nanging sapira jerone panliten kasebut. Wewatesane panliten iki winates ngandharake upacara tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo desa Margomulyo kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro mligine kepriye sajarahe, tata lakune, ubarampe, lan upaya pelestarian.

1.6 Panjlentrehe Tetembungan

Tetembungan sing dianggo ing panliten iki ana papat, yaiku (1) Kabudayan, (2) Upacara, (3) Adat utawa Tradhisi (4) Upacara Manten. Andharan jangkepe ing ngisor iki.

1) Kabudayan

Kabudayan nduweni teges minangka bab-bab sing nduweni gegayutan karo budi lan pamikirane manungsa. (Koentjaraningrat, 1986 : 180).

2) Upacara

Upacara yaiku sesambungan tumindak utawa penggawe kang kaiket ing aturan tartamtu adhedhasar adat istiadat, agama, lan kapitayan. Upacara adat yaiku sawijining upacara sing ditindakake kanthi cara turun-temurun sing lumaku ing sawijining dhaerah.

3) Adat utawa Tradhisi

Adat yaiku gagasan kabudayan sing asale saka nilai-nilai, kabudayan, norma, kabiasaan, kalembagan, lan ukum adat sing lazim ditindakake ing sawijining dhaerah. Bab kang paling dhasar saka tradhisi yaiku anane informasi sing diterusake saka generasi marang generasi prayoga katulis apadene (kang asring) lesan, amarga tanpa anane iki, sawijining tradhisi bisa ilang.

4) Upacara Manten

Manten kang sajroning basa Arab diarani “nikah” yaiku: Aqod antarane calon pasangan manten kanggo ngabulake hajat (kabutuhan nafsu seks) kang diatur miturut tatanan syari’at (agama), sahingga kalorene diolehi kumpul minangka garwa. Purwadi (2005 : 167) ngandharake upacara manten yaiku upacara kang nggambarake nyawijine manten putra lan putri.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Tintingan kapustakan mujudake tahap kang wigati sajrone apa kang arep ditindakake dening panliti sajrone panliten. Tintingan kapustakan iki isine yaiku ngemot teori-teori lan perangan kang wigati sajrone panliten kang trep uga dadi panyengkuyung lelandhesan panliten. Bab kang bakal diandharake sajrone tintingan kapustakan iki yaiku panliten sadurunge kang saemper, teori kang cundhuk karo panliten kang arep ditliti lan lelandhesane teori. Andharane sing luwih jangkep dijlentrehake ana ing ngisor iki.

2.1 Panliten Saemper

Panliten saemper yaiku panliten sadurunge sing saemper utawa mirip kang bisa didadekake referensi, amarga bisa menehi pamawas marang panliti ngenani bab kang bakal ditliti. Panliten saemper kang ngrembug babagan ngenani tradhisi manten iki wis ana lan akeh jinise kayata panliten ing ngisor iki:

- 1) Yatik Dwi Lestari (2009) kanthi judhul Tradhisi Pernikahan Antarane Desa Jatisari lan Desa Ngulaan ing Kabupaten Tuban. Asile panliten kasebut yaiku nintingi ngenani pernikahan kanthi tintingan mitopoik. Mitos tradhisi pernikahan antarane desa Jatisari lan desa Ngulaan minangka sawijine wujud sastra lisan kang ana ing desa Jatisari lan desa Ngulaan, kecamatan Bancar, kabupaten Tuban.
- 2) Riska Aksari Dewi (2011) kanthi irah-irahan Petungan Dina Kanggo Mantu ing Tulungagung (Tintingan Fungsi lan Owah-Owahan Tradhisi) panliten iki

ngandharake ngenani pernikahan ing Tulungagung kanthi tintingan fungsi lan owah-owahan tradhisi.

- 3) Nusantara Prabasiwi (2017) kanthi irah-irahan Upacara Manten Pegon ing Kelurahan Genteng Kecamatan Genteng Kutha Surabaya kayata aspek bentuk, fungsi, guna lan manfaat kang ana sajrone upacara kasebut.

2.2 Konsep Masyarakat lan Etnisitas Jawa

Masyarakat minangka panyengkuyung tradhisi lan budaya kang ana ing saben dhaerah. Masyarakat utawa kumpulaning pawongan kang mbentuk kelompok kang manggon lan urip ing panggonan tartamtu uga nglakoni kagiatan tartamtu. Masyarakat yaiku kumpulaning manungsa kang nglakoni interaksi sosial lan pasrawungan. Manungsa kasebut uga nduweni rasa kesatuwan lan prasarana kang digunakake karo para wargane anggone kanggo nglakoni interaksi sosial.

Etnis asale saka basa Yunani *ethnos* kang tegese bangsa. Etnis yaiku klompok kang kanthi cara sosial bisa dibedaake lan diperang miturut ciri-ciri budaya kang dianut lan digawe ing sajrone panguripane klompok etnis kasebut. Tuladhane etnis kang manggon ing pulo Jawa diarani etnis Jawa, etnis Jawa cacahe kang luwih akeh tinimbang etnis-etnis liyane ing Indonesia uga sumebar ing pulo Jawa lan pulo-pulo liyane ing Indonesia.

2.3 Konsep Kabudayan

Konsep kabudayan yaiku minangka sistem gagasan, tumindak lan asil karya manungsa sajrone panguripan masyarakat. Miturut kacamata estimologi kabudayan nduweni teges minangka bab-bab sing dnuweni gegayutan karo budi lan pamikirane manungsa.

2.4 Tradhisi lan Adat Istiadat

Tradhisi yaiku sakabehing kapitayan lan liya-liyane kang wis diwarisake dening para leluhur lan isih ana uga ditindakake dening masyarakat. Tradhisi bisa arupa lelakon samubarang kang wis dadi pakulinan ing saben dina kang ana ing masyarakat uga wis diwiwiti ing jaman biyen nganti saiki isih ditindakake lan diugemi.

2.5 Konsep Etnologi Budaya

Etnologi minangka sawijining ilmu sing bisa digolongake minangka perangan saka ilmu antropologi. Etnologi yaiku cabang antropologi sing nyinaoni kabudayan sawijine etnis saka sudhut pandhang komparatif utawa historis. Etnologi Jawa tegese ilmu sing nyinaoni bandhingan budaya Jawa, saka sisi historis, sosiologis, psikologis, lan sisi pandhang liyane.

2.6 Konsep Bandhingan Budaya

Bandhingan utawa komparasi yaiku panliten dheskriptif kang nliti ngenani sebab akibat, faktor-faktor

kang dadi panyebabe bisa anane tradhisi utawa ritual tartamtu kang ana ing sajrone masyarakat. Bandhingan utawa komparasi kang nanthi cara mbandhingake pepadhan lan pambada saka loro utawa luwih saka obyek kang ditliti

2.7 Konsep Simbol lan Makna

Simbol miturut Teeuw (1984 : 47) asale saka basa Yunani “Symbolos”, tegese tandha sing menehi weruh marang sawijining bab tumrap masyarakat liya. Simbol utawa tandha kang ana ing sajrone ubarampe, tata laku lan liya-liyane ora mung nduweni makna nanging uga bisa menehi pengaruh manungsa marang tumindak kaya dene makna saka prantandha.

2.8 Upaya Nglestarekake Kabudayan

Nglestarekake budaya utawa luwih dikenal nguri-uri budaya yaiku upaya kang ditindakake masyarakat tumrap kabudayan tartamtu kang wis ana lan diwiwiti ing jaman biyen, supaya ora mungkret lan sansaya ilang. Kabudayan yaiku idhentitas saka saperangan individu lan klompok masyarakat.

2.9 Lelandhesan Analisis

Lelandhesan analisis ngrembuk babagan konsep kang dienggo nintingi lan ngolah dhata kang nduweni gegayutan karo upacara tradhisi manten ing desa Margomulyo kecamatan Margomulyo kabupaten Bojonegoro kang dislarasake karo objek tintingan supaya bisa lumaku adhedhasar panliten.

METODHE PANLITEN

Sajrone bab iki bakal ngrembug ngenani ancangan panliten, subjek, objek lan papan panliten, populasi lan sampel panliten, sumber dhata lan dhata panliten, teknik pangumpulan dhata, teknik observasi, teknik wawancara, teknik dhokumentasi, instrumen panliten, teknik analisis dhata, tatacara nyuguhake asile panliten.

3.1 Ancangan Panliten

Ancangan panliten iki mujudake salah sawijine ancangan panliten kanggo nлити sawijine objek kang arep ditliti nganggo metodhe kang trep. Ancangan kang digunakake sajrone panliten iki asipat kualitatif kanthi migunakake metodhe panliten dheskriptif komparatif yaiku panliten kang bisa nemokake pepadhane lan pambedane ngenani samubarang, pawongan, kadadeyan, idhe-idhe tumrap wong kanggo sawijining panliten.

3.2 Subjek, Objek, lan Papan Panliten

Subjek panliten iki yaiku masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro sing nindakake manten migunakake tata cara

adat Jawa Solo lan tata cara manten adat masyarakat Samin. Objek panlitene yaiku tata cara manten adat Jawa lan tata cara manten adat masyarakat Samin. Papan panliten iki ditindakake ing wilayah dhusun Kalimoyo lan dhusun Jepang, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro.

3.3 Populasi lan Sampel Panliten

Populasi yaiku wilayah generalisasi sing kaperang saka objek lan subjek sing nduweni kualitas lan karakteristik tartamtu sing ditetepake dening panliti kanggo disinaoni lan sumbere dijupuk dudutane. Panliten iki njupuk sampel tata cara upacara tradhisi manten masyarakat dhusun Kalimoyo desa Margomulyo kang migunakake tata cara manten adat Jawa gaya Solo sing jangkep lan proses upacarane bisa dideleng dening masyarakat.

3.4 Sumber Dhata lan Dhata Panliten

Sumber dhata iki bisa awujud kaya wawancara lan dhokumentasi saka informan. Sumber dhata lan dhata panliten iki, saka bebrayan desa kang mangerteni babagan crita. Sumber dhata yaiku sumber kang bisa menehi informasi utawa kawruh marang panliti. Dhata yaiku katrangan utawa bahan nyata sing bisa didadekake dhasar kajian.

3.5 Teknik Pangumpulan Dhata

Teknik pangumpulan dhata ditindakake kanthi cara obeservasi. Teknik Observasi yaiku ndeleng utawa nлити kanthi cara langsung kadadeyan-kadadeyan kang ana ing lapangan. Teknik Wawancara dianakake kanthi tujuan nglumpukake dhata utawa katrangan ngenani panguripane manungsa ing bebrayan minangka pituduh kang utama saka teknik observasi. Teknik Dhokumentasi yaiku sawijine teknik kanggo nglumpukake dhata lan katrangan kanthi nggoleki lan nemokake bukti-bukti.

3.6 Instrumen Panliten

Instrumen panliten yaiku piranti kang digunakake kanggo nggarap asile panliten kang wis dilakoni. Sajrone panliten kualitatif lan panliten komparatif, sing dadi sarana paliten yaiku paliti iku dhewe. Instrumen panliten yaiku sawijine sarana sing digunakake kanggo ngukur fenomena alam apadene sosial sing diamati.

3.7 Teknik Analisis Dhata

Analisis dhata sajrone panliten iki ditindakake kanthi migunakake teknik deskriptif kualitatif yaiku ndeskripsikake lan ngrumusake dhata kualitatif arupa tata cara manten adat Jawa. Analisis dhata sing ditindakake asipat induktif/kualitatif adhedhasar fakta-fakta sing ditemokake ing lapangan sabanjure dikonstruksikake dadi hipotesis. Sajrone nganalisis ditampa asil panliten arupa

tatacara manten adat Jawa lan tata cara manten adat masyarakat Samin ing desa Margomulyo. Sabanjure ditemokake pepadhan lan pambeda tata cara manten adat Jawa karo tata cara manten adat masyarakat Samin ing desa Margomulyo mula dhata kasebut dibandhingake kanthi migunakake metode kausal komparatif.

3.8 Tatacara Nyuguhake Asile Panliten

Sajrone panliten iki, bakal njlentrehake lan ngandharake asile panliten awujud laporan ngenani upacara upacara tradhisi manten wiwit crita mula bukane, tatalaku tradhisi, ubarampe lan komparasi utawa bandhingan kang ana ing sajrone tradhisi kasebut sarta upaya pelestarian. Dhata kang wis dioalah lan digolongake banjur disuguhake kanthi jangkep.

ANDHARAN ASILE ANLITEN

Sajrone andharan asile panliten diwiwiti kanthi ngrembug babagan ngenani gegambarane wilayah kang diperang saka kahanan geografis, struktur pamarintahan, pendhudhuk, pendhidhikan, pangupajiwane masyarakat, agama, lan sistem religi.

4.1 Gegambaran Umum Wilayah Bojonegoro

Bojonegoro minangka salah sawijining kabupaten saka 38 kabupaten lan kutha ing Propinsi Jawa Timur. Kabupaten Bojonegoro dumunung ing sisih kulon Propinsi Jawa Timur kang winatesan langsung karo propinsi Jawa Tengah. Ibu kota kabupaten Bojonegoro yaiku Bojonegoro. Kutha iki gampang di akses saka sisih ngendi bae. Tegese, tumuju kutha Bojonegoro, luwih gampang, amarga bisa dijugug saka sisih wetan yaiku kabupaten Lamongan, saka sisih kidul kabupaten Nganjuk, kabupaten Madiun, lan kabupaten Ngawi, saka sisih lor kabupaten Tuban, saka sisih kulon kabupaten Blora propinsi Jawa Tengah. Dalan gedhe tumuju kutha Bojonegoro yaiku dalan nasional lan dalan propinsi kang kahanane aspal alus lan saperangan dicor kang apik.

4.1.1 Wilayah Kecamatan Margomulyo

Kecamatan Margomulyo minangka salah sawijine kecamatan saka 28 kecamatan ing kabupaten Bojonegoro Propinsi Jawa Timur. Kecamatan iki manggon ing sisih kidul kulone kutha Bojonegoro kurang luwih 72 km. Kecamatan Margomulyo winatesan langsung karo kabupaten Ngawi Jawa Timur lan kasuwur anane masyarakat Samin ing dhusun Jepang desa Margomulyo.

4.1.2 Gegambaran Desa Margomulyo

Desa Margomulyo minangka salah siji saka enem desa sing ana ing kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, Jawa Timur. Desa Margomulyo biyen minangka bagean saka kecamatan Ngraho ing taun 1992

nemoni pemekaran wilayah dadi kecamatan dhewe yaiku kecamatan Margomulyo sing nduweni wilayah enem desa yaiku desa Margomulyo, Sumberjo, Kalangan, Geneng, Ngelo sarta desa Meduri. Kanggo desa Margomulyo ditetepake uga minangka dadi ibukota kecamatan.

4.1.3 Struktur Pamarintahan Desa Margomulyo

Struktur pamarintah minangka punjere pamarintahan kang ngatur sakabehe bab kang ana ing saben-saben desa, kecamatan utawa kabupaten. Kaya dene ing desa Margomulyo kabupaten Bojonegoro. Struktur pamarintahan desa khusus kang wis kasusun adhedhasar jejibahan minangka utusan pamarintah sadhuwure. Saben organisasi nduweni tugas dhewe-dhewe kanggo ngayani masyarakat ing desa. Anane struktur pamarintah iki supaya luwih gampang mangerteni sapa kang dadi pandhenge ana ing balai desa Margomulyo.

4.1.4 Struktur Sosial Desa Margomulyo

Miturut Soekanto (2006) sing dimaksud struktur sosial yaiku sawijine fenomena sosial sing arupa susunan lembaga-lembaga sosial. Lembaga-lembaga sosial sing kanthi cara sengaja dibentuk dening masyarakat kanthi tujuan kanggo nyiptakake sawijine karuntutan sosial sing ngatur gegayutan-gegayutan antarane manungsa lan manungsa minangka kanggo nuruti sakabehing wujud kabutuhan uripe, karuntutan sosial iki uga kanggo nuduhake polah tingkah.

4.1.5 Dhusun Kalimoyo lan Dhusun Jepang

Gegambaran dhusun Kalimoyo lan dhusun Jepang minangka bagean saka wolung dhusun ing desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro yaiku kang dadi punjering panliten. Dhusun Kalimoyo minangka punjering paprintahan desa Margomulyo dene dhusun Jepang minangka panggonane pomahan komunitas masyarakat Samin. Gegambaran dhusun Kalimoyo lan dhusun Jepang bakal dijlentrehake kaya ing ngisor iki.

4.1.5.1 Dhusun Kalimoyo

Dhusun Kalimoyo minangka dadi punjering paprintahan desa Margomulyo. dhusun iki gampang di akses saka ngendi bae amarga manggon ing sakiwa tengene dalan gedhe aspal. Dhusun Kalimoyo dilewati dalan gedhe nasional Ngawi-Bojonegoro. Akses transportasi lan komunikasi ing dhusun Kalimoyo luwih gampang lan lancar. Dalan-dalan cilik ing kampung-kampung apik lan dipaving. Dhusun Kalimoyo uga dadi punjering paprintahan. Ing kene ana wangunan kantor desa Margomulyo, kantor kecamatan, Puskesmas, Polsek, Koramil, KUA, lan pawiyatan-pawiyatan wiwit saka PAUD, TK, SD, SMP lan SMK. Wates wilayah dhusun

Kalimojo ing sisih lor winatesan karo dhusun Jeruk Gulung, sisih wetan winatesan karo desa Sumberejo, sisih kidul kabupaten Ngawi, lan sisih kulon dhusun Jatiroto.

4.1.5.2 Dhusun Jepang

Dhusun Jepang iki minangka panggonane pomahan komunitas masyarakat Samin. Dhusun Jepang iki dumunung ing sisih lor kulone desa Margomulyo, kurang luwih adohe 4,5 km saka dalan gedhe, lan 5 km ibukota desa utawa kecamatan Margomulyo, sarta 77 km saka ibukota kabupaten Bojonegoro. Wates wilayah dhusun Jepang ing sisih lor winatesan karo dhusun Batang, sisih wetan winatesan karo dhusun Kaligede, sisih kidul dhusun Jatiroto, lan sisih kulon winatesan desa Kalangan.

4.2 Mula Bukane (Aspek Sejarah) Ananane Tradhisi Manten ing Desa Margomulyo, Kecamatan Margomulyo, Kabupaten Bojonegoro.

Lumrahe adat manten ing desa Margomulyo iku melu adat Jawa sing asale saka keraton Surakarta Hadiningrat. Ananging sajrone pangrembakane, tata laku lan tata cara manten ing wilayah kasebut ngalami owah-owahan sing disebabake dening maneka faktor sing ngrembaka kairing pangrembakane sejarah. Katilik saka kasunyatan kang ana wektu iki, owah-owahan sing dikarepake kanthi nyolok katon ing upacara tradhisi manten bebrayan Samin, dene lumrahe masyarakat Margomulyo isih melu upacara tradhisi manten saka keraton Surakarta Hadiningrat, kalebu ing antarane yaiku ing dhusun Kalimajo. Sabanjure bakal dijlentrehake sejarah pangrembakane upacara tradhisi manten ing rong dhusun kasebut kaya mangkene.

4.2.1 Mula Bukane Tradhisi Manten Jawa ing Dhusun Kalimajo Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Kabudayan kang ana ing donya uga nduweni pepadhan lan pambédane miturut unsur, wujud, lan maknane kang sipate universal. Andharan iku oleh sengkuyungan saka pitung unsur kabudayan kang diandharake Koentjaraningrat (1990 : 203-204) yaiku (1) basa, (2) sistem pengetahuan, (3) sistem mata pencaharian, (4) sistem kemasyarakatan utawa organisasi sosial, (5) sistem teknologi lan peralatan, (6) sistem kapercayaan, lan (7) sistem kesenian

4.2.2 Mula Bukane Upacara Tradhisi Manten Masyarakat Samin ing Dhusun Jepang Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Tradhisi warga Samin ing dhusun Jepang, desa Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, adat upacara manten dheweke diarani upacara adat dhaupan. Adat

dhaupan, yaiku upacara manten katindakake kanthi cara sedherhana dening wong tuwane manten lan disekseni dening lurah utawa kepala dhusun, sesepuh, pinisepuh, tangga kiwa tengen lan kulawarga, paling akeh wong rong puluh. Dene upacara adat sedherhana kasebut wis ditindakake wiwit jaman Walanda. Dheweke ora gelem nyathetke marang pamarintah Walanda.

4.3 Tatalaku Tradhisi Manten ing Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Lumrahe adat utawa tradhisi sing diduweni dening masyarakat Samin ing dhusun Jepang ora akeh bedane amarga asale saka kabudhayan kang padha. Ananging mligine ing tradhisi masyarakat Samin ana sing unik kang beda karo tradhisi Jawa umume. Sabanjure pambéda tradhisi utawa adat-istiadat upacara tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimajo lan Masyarakat Samin ing dhusun Jepang dijlentrehake kaya ing ngisor iki:

4.3.1 Tatalaku Tradhisi Manten ing Dhusun Kalimajo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Ana sawetara tahapan utawa prosesi sing kudu dilewati sajroning upacara tradisional manten ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kang saben-saben tahapan kasebut nduweni teges utawa makna sing sakral banget lan khusus. Sajrone tradhisi manten kasebut isih nggunakake tatalaku kang wis gumathok wiwit biyen nganti tumeka saiki. Tatalaku kanggo nggelar acara tradhisi kudu nggatekake urutan-urutan saka wiwitan nganthi pungkasan. Urut-urutan upacara tradhisi manten ing dhusun Kalimajo bakal dijlentrehake ana ing ngisor iki.

4.3.1.1 Upacara Sadurunge Manten

Sajrone tradhisi manten masyarakat dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, proses paling dhisik tumuju manten yaiku ngenal utawa nepungke luwih dhisik ngenani dhiri si calon manten sarta kulawargane utawa kang diarani nonton. Manawa dirasa si calon manten cocok karo pilihane (apik kanggo wong tuwa apa dene si calon), sabanjure arep di tindakake lamaran, aweh wangsulan lan peningsetan.

1) Nonton

Nonton yaiku tekane pihak kulawarga priya menyang kulawarga wanita kanthi ancas kanggo meruhi luwih dhisik ngenani status wanita sing arep dijodhokake karo putrane lanang, apa isih legan (bujang) utawa wis duweni pilihan dhewe.

2) Lamaran (Panembung)

Panembung minangka prosesi lamaran sing ditindakake dening pihak kulawarga priya marang pihak kulawarga wanita minangka calon garwa. Upacara lamaran iki meh padha karo upacara nonton, yaiku pihak kulawarga calon manten priya teka menyang omahe pihak wong tuwane calon manten wanita, ananging tujuwane ora maneh nonton ananging nglamar utawa nembung.

3) Aweh Wangsulun

Aweh wangsulan yaiku yen si wanita sediya, mula wangsulan bakal disampeke marang pihak kulawarga priya kanthi ngutus wakil (ing kene wong sing dipercaya dening pihak kulawarga wanita) kanggo menehi wangsulan lamaran sawetara dina kepungkur.

4) Peningsetan

Peningsetan asal saka tembung singset tegese tali. Peningset minangka simbol “pangiket” marang wanita sing wis ditembung utawa dilamar wong priya, sahingga si wanita kasebut ora oleh maneh nrima lamaran saka priya liya. Kanggo masrahke peningset dilaksanaake limang dina sadurunge dina manten. Nanging, buri iki, kanthi alasan kapraktisan, masrahake peningset kerep digandhengake bareng karo adicara upacara midodareni.

4.3.1.2 Persiapan Tumuju Dina Manten

Pesta manten minangka rerangkening prosesi upacara tradhisi manten ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo dilaksanaake sawise lamaran ditampa lan ngadhepi dina titilaksana nikah. Wondene wujud tanggung jawab panitiya yaiku akomodasi, uba rampe pesta, lan liya-liyane, dekorasi panggonan nikah, keamanan, angkutan, komunikasi lan dokumentasi, panganan lan unjukan sing arep disuguhake, tari-tarian lan musik (gamelan) sing arep ngiringi pesta, pranata adicara (MC) sing arep diundang, atur pambagya, adicara siraman sarta adicara ijab lan seksi-seksine.

1) Ngrias

Ngrias manten minangka salah siji rerangken sajroning persiapan nikah sing dilaksanaake ing omahe calon manten wanita. Adicara iki dilakoni sawetara wektu sadurunge upacara manten dilaksanaake. Riasan manten iki ditengeri kanthi diriase omah calon manten wanita, wiwit saka regol mlebu tumuju omah calon nganthi bagean jero omah. Riasan sing ana ing regol omah, sing dijangkepi dening werna-werna tetuwuhan lan godong-godongan, gunane kanggo tandha arep ana pesta manten ing omah kasebut.

a) Pasang Tarub

Pasang tarub minangka tradhisi sing wis turun tumurun ditindakake ing sajroning persiapan manten adat ing dhusun Kalimajo desa Margomulyo. Tradhisi iki dijupuk saka wewarah utawa piwulang Ki Ageng Tarub, salah siji leluhur ratu-ratu Mataram. Wektu iku, Ki Ageng Tarub sing arep nikahake putrane Dewi Nawangsih karo Raden Bondan Kejawan, nggawe yub-yuban saka namnanan godhong klapa. Bab iku ditindakake amarga omahe Ki Ageng Tarub cilik banget sing ora ngira amot tamu agung sing arep nekani manten putrane kasebut. Sahingga, Ki Ageng Tarub gawe payon ing ngarep omahe sing digawe saka godhong klapa. Sabanjure, kanthi cara turun temurun, payon saka godhong klapa iku diarani tarub.

b) Pasang Tuwuhan

Upacara pasang tuwuhan iki ngandhut teges sing cukup jero, yaiku dadi pralambang pangarep-arep marang putra sing dinikahke supaya bisa oleh katurunan, kanggo nerusake sejarah kulawarga. Pasang tuwuhan yaiku masang jinis tetuwuhan lan woh-wohan kang digandheng-gandheng dipasang ing sakiwa tengene tarub. Tuwuhan iki dhewe digandheng-gandheng saka maneka jinis tetuwuhan lan woh-wohan minangka ubarampe kaya dene, wit gedhang raja sing wohe wis mateng, tebu wulung, cengkir gadhing utawa woh klapa kuning mudha utawa tuwa, godhong randhu, pari sewuli lan godhong apa-apa.

2) Bucalan

Upacara bucalan yaiku minangka prosesi nyelehake sesajen sing ditindakake dening wong tuwa manten wanita ing panggonan-panggonan tartamtu.

3) Siraman

Upacara siraman ditindakake ing wanci awan, yaiku sedina sadurunge upacara ijab. Upacara siraman biasane ditindakake ing jero jedhing utawa ing taman kulawarga dhewe-dhewe calon manten, lan ana uga ing sendhang.

4) Rias Manten

Sawise kabeh rerangken upacara siraman rampung ditindakake, calon manten wanita banjur dirias dening juru rias utawa juru paes. Sajrone tradhisi Jawa, upacara ngrias manten asipat sakral, sahingga akeh juru rias sing nglakoni tirakat, kayadene pasa, sadurung lan sasuwene adicara manten kalaksanakake.

5) Dodol Dhawet

Dodol Dhawet yaiku upacara ing ngendi wong tuwa sakloron manten wanita dodol dhawet (inuman manis khas Solo), ancane yaiku supaya akeh tamu sing teka.

Upacara dodol dhawet iki nduweni teges pralambang kang akeh ing sajeroné. Dhawet utawa cendhol wujudé bunder lonjong, nglambangake bunderané tekat wong tuwa kanggo nikahake putra prawane. Sabanjuré, dodolan dhawet, sing tuku uga ora mbayar nganggo dhuwit, nanging nganggo kreweng (pecahan gentheng).

6) Langkahhan

Langkahan asalé saka tembung langkah sing tegesé nglangkah utawa nglewati. Upacara iki duweni maksud, manawa sajroning manten kasebut isih ana seduluré sing luwih tuwa (kakang) sing durung nikah, mula ditindakake adicara langkahan. Bab kasebut ditindakake minangka upacara adat kang nglangkahi saduluré sing luwih tuwa sadurunge adicara akad nikah dilaksanakake.

7) Midodareni

Upacara midodareni katindakake ing kamar manten wanita ing wayah bengi sawisé siraman lan sadurunge panggih wektu dina sesuke. Sajrone sawijiné sumber disebutake menawa midodareni asalé saka tembung widodari sing tegesé widodari. Sahingga ing sajroning adicara iki calon manten wanita dirias supaya ayune madani widodari. Ing sajroning bab iki, masyarakat Jawa tradisional percaya yen wektu malem midodareni kasebut, para widodari saka kayangan arep mudhun menyang bumi lan teka menyang omahe calon manten wanita kanggo nyampurnakake lan agawe ayune calon manten wanita.

4.3.1.3 Upacara Manten

Upacara manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, umume nduweni tata cara sing khas kang ana gandheng rakete karo upacara tradhisi manten Surakarta Jawa Tengah, sahingga bisa mbedakake karo tradhisi manten adat liyané. Prosesi ing sajrone upacara tradhisi manten kasebut, nduweni teges kang jero banget, becik kanggoné manten, kulawarga manten apadene masyarakat sing melu prosesi kasebut. Urut-urutan tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro yaiku pasrah tampi, ijab, liru kembar mayang, panggih, resepsi kang dijlentrehake kaya ing ngisor iki:

1) Pasrah Tampi

Pasrah tampi yaiku masrahake manten priya dening kulawargané marang kulawarga calon manten wanita kanggo saperlu dinikahake (ijab kobul), sajrone prosesi iki wong tuwa calon manten priya oleh melu lan oleh ora melu. Kanggo nindakake pasrah tampi, saka pihak kulawarga calon manten priya biasané diwakilake marang

sesepuh (pawongan sing dianggep sepuh utawa sing dipercaya saka pihak kulawarga manten priya).

2) Ijab

Ijab utawa ijab kabul minangka prosesi manten sing penting banget. Jalaran, prosesi ijab iki minangka pangesahe pasangan manten sing sadurunge dudu garwane saiki dadi garwa sing sah, apik miturut ukum agama apadene ukum negara. Tata cara upacara ijab biyasane ditindakake jumbuh karo agama pasangan manten kasebut. Semono uga, pranatan ing negara kita wektu iki ora ngolehake nikah beda agama.

3) Liru Kembar Mayang

Prosesi liru kembar mayang minangka salah sawijiné rerangken utawa miwiti rerangkening prosesi panggih, lan ditindakake sawisé upacara ijab kabul rampung. Pangerten saka liru kembar mayang dhewe yaiku prosesi upacara ngijolake kembar mayang, ing ngendi pangombyong manten priya teka gawa sepasang kembar mayang kakung sing digawa dening satriya kembar loro. Samono uga karo manten wanita, ing ngendi manten wanita sarta pangombyongé nggawa sepasang kembar mayang putri sing digawa dening putri dthomas loro. Kapapat remaja iku (satriya kembar loro lan putri dthomas loro) padha ijol-ijolan kembar mayang. Iki minangka lambang manawa kulawarga kakung (kulawarga manten priya) nyawiji marang kulawarga putri (kulawarga manten wanita) lan sawalike.

4) Panggih

Panggih nduweni teges temu utawa ketemu. Tegesé, prosesi iki minangka tandha menawa manten priya lan wanita wis resmi dadi garwa. Sajrone upacara iki, biasané wong tuwa manten priya ora oleh ngancani sang putra. Manten priya kanthi diiring kerabat lan saduluré sing cedhak teka ing ngarep regol omah manten wanita. Sawetara, manten wanita metu saka kamar manten kanthi diapit dening sesepuh wanita loro lan didherekake dening wong tuwane lan kulawargané. Ing sangarepe, bocah wadon loro sing diarani patah mlaku lan rumaja lanang loro mlaku nggawa kembar mayang. Sawisé manten sarimbit padha-padha siap, sabanjuré diterusake kanthi sawernaning upacara ritual liyané, kaya dene balang suruh, mecah wiji dadi, pupuk, sindur binayang, timbang (pangkon), tanem, tukar kalpika, kacar-kucur (tampa kaya), dhahar kembul (dhahar walimah), rujak degan, bubak kawah, tumplak punjen, mertui, lan pungkasan sungkeman.

4.3.2 Tatalaku Upacara Tradhisi Manten Masyarakat Samin ing Dhusun Jepang Desa Margomulyo

Kanthi cara rinci ritual manten miturut komunitas masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku tahap proses sadurunge manten (nyumuk, ngendhek/lamaran, piningsetan), tahap upacara manten (nyuwito/magang, paseksen/ walimahan, lan adang akeh).

4.3.2.1 Upacara Sadurunge Manten

Kanthi cara rinci ritual manten miturut komunitas masyarakat Samin ing dhusun Jepang tahap proses sadurunge manten yaiku nyumuk, ngendhek/lamaran, lan piningsetan. Tahap proses sadurunge manten kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki:

1) Nyumuk

Nyumuk yaiku karawuhane kulawarga (calon) manten putra menyang kulawarga calon manten wanita kanggo nakokake kahanane calon mantu, apa wis duwe calon bojo utawa isih legan (prawan). Yen durung duwe calon bojo, diakrepake dadi calon mantune. Sabanjure, pihak kulawarga calon manten putra nemtokake dina kanggo ngendhek. Proses nyumuk ora dikantheni calon manten putra. Lumrahe, tekane dheweke ora nggawa sadulur utawa kerabat akeh-akeh, ora kaya nalika adicara ngendhek (Rosyid, 2010 : 579).

2) Lamaran/Ngendhek

Ngendhek utawa lamaran yaiku pranyatan calon besan saka kulawarga manten putra marang bapak ibu calon manten wanita, nerusake nalika proses nyumuk. Panindake ngendhek diwiwiti pranyatan calon manten putra marang bapak ibune ing omahe calon manten wanita manawa dheweke duweni kepinginan nglamar putrine. Sajroning prosesi ngendhek/ lamaran (nembung) iki sing mesthi sawise netepake pilihane. Proses lamaran iki yaiku njaluk si wanita kanggo didadekake garwa. Dene prosesine padha karo lamaran kang umum, yaiku ditindakake dhewe dening wong tuwane calon manten priya utawa kanthi kongkonan (cangkok) sing minangka wakil pihak calon priya kanggo nglamar si wanita (Rosyid, 2010 : 579).

3) Peningset

Peningset yaiku tali pangiket, kang lumrahe arupa dhuwit, kain, perhiasan/ali-ali, lan gedhang setangkep. Miturut informan, peningset iki tumrap komunitas masyarakat Samin luwih asifat fungsional yaiku ora melu aturan baku, ananging miturut dheweke sing penting kesanggupane antarane kalorone pihak kanggo mangun bale somah ing tembe buri, supaya bisa saling njaga dina manten teka (Munawaroh dkk, 2015 : 115).

4.3.2.2 Persiapan Tumuju Dina Manten

Persiapan tumuju dina manten ora ana tata laku manten sing jangkep kang mbutuhake akeh werna, nanging katindakake kanthi sederhana. Sahingga sajrone titilaksana tumuju dina manten ora mbutuhake pitulungan wong kang profesional utawa ahli. Mangkono iku ditindakake kanthi sedherhana lan ora mbutuhake juru paes utawa juru rias.

Prosesi nyuwito yaiku dina ditindakake tumuju manten kang dilandhesi niat manten putra kanggo nerusake katurunan (wiji sejati, titine anak adam). Pasuwitan biasane manten putra urip bebarengan karo kulawarga manten wanita sajroning saomah (ngawulo) utawa manten wanita urip bebarengan karo kulawarga manten putra, lelandhesan kasarujukan antarane besan. Sasuwene proses ngawulo, manten putra utawa wanita mbantu nindakake pegaweyan sing ditindakake maratuwane (Rosyid, 2010 : 580).

4.3.2.3 Upacara Manten

Tatalaku kang ana ing upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang wiwit jaman biyen nganti saiki ora ana kang owah. Dene urutan upacara manten ing masyarakat Samin yaiku paseksen lan adang akeh utawa khajatan kang dijlentrehake kaya ing ngisor iki:

1) Paseksen

Paseksen yaiku forum wedharan manten putra ing sangarepe maratuwa sing dirawuhi manten wanita, kulawarga, kerabat, tangga, lan tamu uleman warga Samin lan non Samin ing omahe manten wanita. Wedharan kasebut sawise manten putra lan wanita wis nindakake karukunan (kumpul). Ana ing adicara seksenan iki yaiku nengeri proses pungkasan manten. Tumrap komunitas masyarakat Samin diwiwiti kanthi prosesi akad utawa syahadat Samin lan dibarengi kanthi adang akeh utawa minangka wujud pesta manten (Rosyid, 2010 : 581).

2) Adang Akeh (Khajatan)

Budhaya sajroning manten masyarakat Samin hingga saprene tetep aktual lan dadi daya panarik dhewe yaiku sajrone adicara pestane sing diistilahake kanthi adang akeh. Adang akeh yaiku adang sego kanthi jumlah sing akeh kanggo kaperluan adicara brokohan utawa tasyakuran sajrone adat manten. Ing adicara iki para tangga, tuwa mudha, lanang lan wadon melu rewang utawa mbantu, gotong royong nganti sarampunge adicara tanpa kudu dijaluki pitulungan.

4.3.2.4 Busana Tradhisi Manten Masyarakat Samin

Busana tradhisi manten masyarakat Samin ora padha karo busna manten adat Jawa umume, nanging

duwe ciri khas tartamtu. Busana tradhisi manten masyarakat Samin kang putra yaiku klambi lan clana tokong/komprang, lazime rupa ireng utawa sarungan (bebet), blangkonan utawa iket/udheng sirah, dene tumrap manten wanita nganggo busana Jawa beskap. Busana tuwan rumah utawa sing duwe gawe lan tamu ana sing nganggo busana khas Samin ana uga sing nganggo busana lazime masyarakat Jawa (Indonesia) nalika ing omah.

4.4 Ubarampe Tradisi Manten ing Desa Margomulyo, Kecamatan Margomulyo, Kabupaten Bojonegoro

Miturut tokoh masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang, ubarampe kang digunakake ora tau ganti ing saben taune kang wis disyaratake sakabehe wujud ubarampe kudu ana nalika nglakoni adicara tradhisi manten kasebut. Nganti saiki durung ana saka ubarampe kasebut kang keru amarga kuwi wis kalebu syarat kang kudu ana, yen ora ana bakal ana bebaya kang mara ing desa kasebut. Senajan ubarampe kasebut kagolong prasaja, nanging tumrap warga desa Margomulyo ngugemi anane ubarampe tradhisi manten ing kaloro dhusun kasebut nduweni makna dhewe-dhewe. Ubarampe kasebut nuwuhake kapitayane masyarakat supaya tansah njaga lan nglestarekake tradhisi. Ubarampe kasebut supaya luwih cetha bakal diandharake ana ing ngisor iki.

4.4.1 Ubarampe Tradhisi Manten ing Dhusun Kalimoyo

Ubarampe utawa piranti kang digunakake ing sajrone tradhisi manten ing dhusun Kalimoyo kang wis ana lan ngrembaka yaiku ubarampe utawa piranti ing adicara upacara sadurunge manten, upacara tumuju manten, lan upacara manten. Ubarampe utawa piranti kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

4.4.1.1 Ubarampe Proses Sadurunge Manten

Ubarampe utawa piranti kang ana ing sajrone upacara sadurunge manten yaiku nalika nindakake lamaran utawa panembung lan paningsetan. Ubarampe kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

1) Ubarampe Lamaran (Panembung)

Ubarampe lamaran utawa panembung ing dina sing wis ditetepake, wong tuwane calon manten priya teka kanthi nggawa ubarampe arupa jajanan sing diwadahi jodhang. Jodhang yaiku wadhah panganan lan sajiniise utawa wadhah jajanan sing digawa dening pihak wong tuwa calon manten priya. Nalika jaman biyen, jodhang iki biasane dipikul dening wong lanang loro. Wondene jajanan sing digawa wektu lamaran biasane digawe saka beras ketan, kayata jadah, wajik, rengginang, lan liya-liyane.

2) Ubarampe Peningsetan

Peningset yaiku simbol pangiket arupa barang lan dhuwit sing diserahake saka pihak calon manten priya marang calon manten wanita. Wondene ubarampe utawa barang-barang sing diserahake, ing antarane arupa ali-ali minangka tanda pangiket, piranti sandhangan wanita, gedhang, sirih ayu, tebu wulung, kain bathik, sega golong (sega sing dibentuk bunder lan saben rong bunderan diblebet nganggo godhong gedhang), lan liya-liyane (Hamidin, 2012 : 37).

4.4.1.2 Ubarampe Persiapan Tumuju Dina Manten

Ubarampe persiapan tumuju dina manten miturut adat tradhisi manten ing dhusun Kalimoyo desa Margomulyo arupa ubarampe ngrias, bucalan, siraman, rias manten, dodol dhawet, langkahan, lan midodareni. Ubarampe kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

1) Ubarampe Ngrias

Ngrias manten minangka salah siji rerangken sajroning persiapan nikah sing dilaksanaake ing omah calon manten wanita. Adicara iki dilakoni sawetara wektu sadurunge upacara manten dilaksanaake. Riasan manten iki ditengeri kanthi dirias omah calon manten wanita, wiwit saka regol mlebu tumuju omah calon nganthi bagean jero omah. Riasan sing ana ing regol omah, sing dijangkepi dening warna-warna tetuwuhan lan godong-godongan, gunane kanggo tandha arep ana pesta manten ing omah kasebut (Hamidin, 2012 : 38). Kaya dene ing sajroning manten adat Surakarta kang ana ing dhusun Kalimoyo desa Margomulyo iki, ubarampe riasan manten sing dipasang kanggo ngrias omah yaiku ubarampe pasang tarub lan tuwuhan.

a) Ubarampe Pasang Tarub

Pasang Tarub yaiku nggawe payon utawa yub-yuban ing ngarep omah sing digawe saka nam-naman godhong klapa sing diarani bleketepe. Pasang tarub minangka tradhisi sing wis turun tumurun ditindakake ing sajroning persiapan manten adat ing dhusun Kalimoyo desa Margomulyo. Sadurunge masang tarub, biasane luwih dhisik diwiwiti nganggo ubarampe arupa sesajen. Barang-barang sing didadekake sesajen kasebut arupa pirang-pirang jinis panganan sing sabanjure didongani dening pawongan sepuh. Wondene jinis-jinis panganan iku antara liya gedhang, klapa, beras, daging sapi, tempe, woh-wohan, roti, kembang, warna-warna ombenan kalebu jamu, lampu, lan liya-liyane. Sesajen iki diselehake ing sangisore tarub.

b) Ubarampe Pasang Tuwuhan

Pasang tuwuhan yaiku masang jinis tetuwuhan lan woh-wohan kang digandheng-gandheng dipasang ing

sakiwa tengene tarub. Ubarampe pasang tuwuhan kasebut yaiku wit gedhang raja sing wohe wis mateng, tebu wulung cengkir gadhing utawa woh klapa kuning mudha utawa tuwa, godhong randhu, pari sewuli, lan godhong apa-apa.

2) Ubarampe Bucalan

Upacara bucalan yaiku prosesi nyelehake sesajen sing ditindakake dening wong tuwa manten wanita ing panggonan-panggonan tartamtu kaya pojokan papat omah, kamar adus, kamar manten, tengah omah, pelaminan, panggon nyimpen beras, lawang mlebu lan liya-liyane.

3) Ubarampe Siraman

Upacara siraman ditindakake ing wanci awan, yaiku sedina sadurunge upacara ijab. Upacara siraman biasane ditindakake ing jero jedhing utawa ing taman kulawarga dhewe-dhewe calon manten, lan ana uga ing sendhang. Dene ancas saka upacara siraman iki yaiku kanggo ngresiki jiwa lan raga calon manten.

4) Ubarampe Rias Manten

Rias manten yaiku upacara ngrias manten sing ditindakake dening juru rias utawa juru paes ing jero kamar manten. Sawise rampung dirias, calon manten wanita nganggo busana arupa kain lan kebaya sing wis ditemtokake sadurunge. Ana rong gaya busana manten Jawa, busana manten Solo Putri lan busana manten Solo Basahan.

5) Ubarampe Dodol Dhawet

Gegayutan karo Dodol Dhawet, ubarampe utawa piranti kang dibutuhake yaiku arupa dhawet utawa cendhol, songsong (payung) lan kreweng (pecahan gentheng).

6) Ubarampe Langkahhan

Upacara langkahhan ditindakake yen sajrone manten isih ana sadulure sing luwih tuwa durung nikah. Minangka tandha nglangkahi kakange mula calon manten kudu nyiapake ubarampe minangka tebusan langkahhan arupa tumpeng gundhul, panggang pitik, tebu wulung, kembang setaman, benang lawe, gedhang raja, lan bingkisan (tuladhane klambi).

7) Ubarampe Midodareni

Ubarampe ing upacara midodareni kaperang dadi loro yaiku ubarampe mudhune kembar mayang lan ubarampe pasrah sanggan. Ubarampe-ubarampe kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

(1) Ubarampe Mudhune kembar mayang

Ubarampe mudhune kembar mayang arupa kembar mayang sajodho. Kembar mayang yaiku rong hiasan sing digawe padha (kembar), digawe saka janur kuning sing dihias kanthi maneka warna rerangken woh-wohan lan mayang (kembang jambe). Sajrone nggawe kembar mayang kerep dijangkepi kanthi sepasang degan (klapa mudha), wujud manuk sing digawe saka janur.

(2) Ubarampe Pasrah Sanggan

Ubarampe pasrah sanggan sing kudu digawa dening pihak calon manten priya yaiku: Kalpika utawa ali-ali kanthi bunderan kang utuh, ageman putri sakpengadeg utawa sandhangan wanita jangkep, kaya dene kebaya, nyamping bathik, sepatu, selop lan liya-liyane. Saliyane iku, uga diserahake kain bathik, sing arep dienggo wektu upacara manten, yaiku bathik sida mukti, sido luhur, utawa satria wibowo, rerenggan pelik-pelik, sing arupa gelang, kalung, ali-ali lan anting-anting, jadah, wajik, lan lapis abang putih, woh-wohan, kaya dene jeruk, manggis, salak lan liya-liyane, suruh temu rose lan gedhang raja (balung godhong suruh sing cecaketan lan gedhang raja, cengkir Gadhing (klapa kuning nom), sing cacah loro, buwuh utawa nyumbang, bisa arupa dhuwit sajrone amplop uga bisa arupa barang (beras lan mi, su'un, lenga goreng, kue garing lan teles, gula, rokok, lan liya-liyane), urip-urip, yaiku pitik sepasang, bebek utawa banyak, wilujengan. Sajrone wilujengan iki disediakake sawernane jinis panganan, kaya dene sego uduk, sego golong, ingkung (pitik utuh) lan liya-liyane.

4.4.1.3 Ubarampe Upacara Manten

Upacara manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, umume nduweni tata cara sing khas kang ana gandheng rakete karo upacara tradhisi manten Surakarta Jawa Tengah, sahingga bisa mbedakake karo tradhisi manten adat liyane. Prosesi ing sajrone upacara tradhisi manten kasebut, nduweni teges kang jero banget, becik kanggone manten, kulawarga manten apadene masyarakat sing melu prosesi kasebut. Urut-urutan tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro yaiku pasrah tampi, ijab, liru kembar mayang, panggih lan resepsi. Sajrone urut-urutan kasebut ana kang migunakake ubarampe utawa piranti sing dibutuhake kanggo upacara kasebut. Urut-urutan upacara sing mbutuhake ubarampe kaya ing ngisor iki:

1) Ubarampe Ijab

Prosesi ijab kabul sajrone agama Islam umume padha, ing ngendi manten priya nggawa ubarampe mas kawin utawa mahar sing jumlah lan jinise cocog karo

panyuwune calon manten wanita. Wujud ubarampe mas kawin utawa mahar bisa arupa dhuwit utawa barang arupa saprangkat piranti sholat lan Al-Qur'an.

2) Ubarampe Panggih

Sajrone upacara panggih ana sawernaning upacara ritual sing mbutuhake ubarampe kanggo prosesi upacara kasebut ing antarane: Ubarampe liru kembar mayang yaiku sepasang kembar mayang kakung lan sepasang kembar mayang putri. Ubarampe balang suruh yaiku godhong suruh sing ditali nganggo benang putih. Ubarampe mecah wiji dadi yaiku endhog pitik, banyu kembang setaman, baki, bokor, jebor, lan anduk. Ubarampe sindur binayang yaiku sindur (kain slendhang sing wernane abang lan putih). Ubarampe tukar kalpika yaiku kalpika utawa ali-ali. Ubarampe kacar-kucur (tampa kaya) yaiku kacang kawak, dele kawak, jagung kawak, gabah lan beras kuning, kembang setaman, sarta klasa bangka awujud tas sing ukurane cilik. Ubarampe dhahar kembul (dhahar walimah) yaiku). piring siji sing isine sega kuning, endhog goreng, dhele, tempe, abon, lan ati pitik sarta teh manisn Ubarampe rujak degan, bubak kawah, lan tumplak punjen yaiku rujak degan, piranti-piranti pawon,

4.4.2 Ubarampe Tradhisi Mantena Masyarakat Samin ing Dhusun Jepang

Ubarampe ing upacara tradhisi manten adat Jawa, ora kabeh diwujudake sajroning upacara tradhisi manten masyarakat Samin. Tuladhane ing tradhisi manten masyarakat Samin ora ana pasang tarub sahingga ora ana ubarampe pasang tarub. Ora ana kembar mayang sahingga ora ana ubarampe kembar mayang, ora ana pelaminan utawa padi-padi lan liya-liyane. Miturut masyarakat Samin ora nganggo ubarampe ora papa amarga kabeh mau wis ana ing awake dhewe-dhewe. Ananging ing wektu upacara manten tradhisi masyarakat Samin ing dhusun Jepang ana ubarampe sing bisa dipethuki ing saperangan urutaning upacara manten kaya dene ing ngisor iki.

4.4.2.1 Ubarampe Upacara Sadurunge Manten

Ubarampe utawa piranti kang ana ing sajroning upacara sadurunge manten yaiku nalika nindakake ngendhek utawa lamaran lan peningsetan. Nalika nindakake ngendhek utawa lamaran lan peningsetan, ubarampe utawa piranti digawa dening kulawarga saka calon manten priya. Ubarampe kasebut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

1) Ubarampe ngendhek utawa lamaran

Proses ngendhek utawa lamaran iki yaiku njaluk si calon manten wanita kanggo didadekake garwane. Sajroning prosesi ngendhek utawa lamaran, besan utawa

kulawarga saka calon penganten putra tekane gawa ubarampe utawa gawan sing lumrahe arupa asil bumi lan werna panganan sing biyasane disuguhake marang tamu. Ibu calon manten priya lumrahe maringi ubarampe arupa mahar marang calon manten wanita (calon mantu) minangka tandha wis diendhek (wis diwatesi).

2) Ubarampe peningset

Peningset tumrap masyarakat Samin luwih asipat fungsional yaiku ora melu aturan baku, ananging miturut dheweke sing penting kesanggupan antarane kalorone pihak penganten kanggo mangun bale somah ing tembe mburi supaya bisa saling njaga dina manten teka. Peningset iku minangka tali pengiket, kang lumrahe ubarampe peningset arupa dhuwit, kain, perhiasan/ali-ali lan gedhang setangkep.

4.4.2.2 Ubarampe Upacara Manten

Prosesi upacara tradhisi manten ing masyarakat Samin yaiku paseksen lan adang akeh utawa khajatan. Prosesi upacara tradhisi manten ing masyarakat Samin iku kabeh wis dilakoni wiwit biyen. Sajroning nindakake upacara paseksen lan adang akeh iku ana saperangan ubarampe kang disediyake. Ubarampe utawa piranti kasebut bakal dijlentrehake kaya ing ngisor iki.

1) Ubarampe Paseksen

Ubarampe ing upacara paseksen yaiku jambe suruh lan gedhang setangkep. Gedhang sing digunakake yaiku gedhang Raja. Saliyane iku uga ana sajen ing sajroning tradhisi manten masyarakat Samin, yaiku ana sangang werna arupa sego golong songo, sajen liyane ing antarane isa arupa jadah, jenang abang, krecek, opak, tape, pokoke werna sanga. Isi sajen sing liyane yaiku kemiri, gereh pethek, lombok abang, minyak wangi, jambe suruh, jungkat, ngilon. Ana uga ubarampe kang arupa kendhi.

2) Ubarampe Upacara Adang Akeh

Ubarampe upacara adang akeh utawa brokohan sing utama yaiku tumpeng sing dipapanake ing tampah sing dumadi saka sego, ana ing tengah lan dikupengi lawuh-lawuhan sing arupa urap-urapan, godhong mengkudu, endhog sak

a ingon-ingone dhewe, iwak segoro (gereh pethek), lan lawuh liyane minangka kanggo njangkepi. Saliyane iku uga ana sego kabuli sing dipapanake ing piring sing lawuhe dumadi saka srondeng, peyek dele lan pitik goreng.

4.5 Makna Tradhisi Manten ing Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Makna kang kinandhut ing sajroning tatalaku lan ubarampe tradhisi manten ana gayutane karo olah pamikir

masyarakat Jawa utawa filsafat Jawa. Tatalaku lan ubarampe kang ana ing sajrone tradhisi ora mung digawe-gawe utawa ana gayutane karo bangsa alus lan sapanunggalane. Sistem pamikirane wong Jawa kang luwih nengenake babagan olahing rasa lan tujuwane yaiku kanggo nggayuh kautamaning urip. Tatalaku lan ubarampe wis gumathok wiwit biyen, ananging ana piranti lan tatalaku kang beda. Makna kang kinandhut ing sajrone tatalaku lan ubarampe tradhisi manten ing desa Margomulyo bakal diandharake ing ngisor iki.

4.5.1 Makna Tradhisi Manten ing Dhusun Kalimoyo Desa Margomulyo Kecamatan Margomulyo Kabupaten Bojonegoro

Makna utawa teges tahapan prosesi sajrone upacara tradhisi manten ing dhusun Kalimoyo desa Margomulyo dijlentrehake ing ngisor iki.

4.5.1.1 Makna Upacara Sadurunge Manten

Makna kang kinandhut ing sajrone tatalaku lan ubarampe ing upacara sadurunge manten bakal diandharake ing ngisor iki.

1) Nontoni

Upacara nontoni biyasane diwiwiti saka pihak priya. Nanging sadurunge nontoni biyasane ing jaman biyen pihak kulawarga priya luwih dhisik nindakake dom sumuruping banyu tumrap pihak si wanita sing arep didadekake mantu, kanthi kongkonan wong sing dipercaya. Dom sumuruping banyu iku duwe makna utawa teges panliten kanthi cara rahasia dening sawijining wong minangka utusan kulawarga si priya tumrap si wanita lan kulawargane. Sawise oleh kabar ngenani si wanita lan wong tuwane si priya nyarujuki, sabanjure diterusake kanthi prosesi nontoni. Manawa ing sajrone nontoni ana kacocogan lan oleh “lampu ijo” saka pihak wanita lan si priya gelem narima pilihan wong tuwane, sabanjure dilaksanaake rembugan antarane wong tuwa utawa pinisepuh saka pihak si priya kanggo nemtokake adicara lamaran utawa panembung.

2) Lamaran (Panembung)

Panembung minangka prosesi lamaran sing ditindakake dening pihak kulawarga priya marang pihak kulawarga wanita minangka calon garwa. Upacara lamaran iki meh padha karo upacara nontoni, yaiku pihak kulawarga calon manten priya teka menyang omahe pihak wong tuwane calon manten wanita, kanthi tujuwan ora maneh nontoni ananging kanggo nglamar utawa memining si calon manten wanita kanthi maksud lan tujuwan arep dipersunting minangka dadi garwa.

3) Aweh Wangsul

Yen si wanita sediya utawa nampa lamarane si priya, mula wangsulan bakal disampekake marang pihak kulawarga priya kanthi ngutus wakil (ing kene wong sing dipercaya dening pihak kulawarga wanita) sing maknane kanggo menehi wangsulan lamaran sawetara dina kepungkur. Sabanjure sawise lamaran ditampa, pihak kulawarga kalorone ngrembug dina becik kanggo nglaksanakake hajat upacara manten lan peningsetan. Akeh kulawarga Jawa sing isih nglestarekake pamilihan dina pasaran pancawara sajrone nemtokake dina becik kanggo upacara peningsetan lan dina ijab manten.

4) Peningsetan

Peningsetan asal saka tembung singset tegese tali. Makna Peningset minangka simbol “pangiket” marang wanita sing wis ditembung utawa dilamar wong priya, sahingga si wanita kasebut ora oleh maneh nrima lamaran saka priya liya.

4.5.1.2 Makna Persiapan Tumuju Dina Manten

Pesta manten sing jangkep mbutuhake akeh werna, sahingga sajrone titilaksana mbutuhake pitulungan wong kang profesional utawa ahli. Mangkono iku ditindakake supaya wektu titilaksana bisa mlaku kanthi becik lan lancar. Wong sing tanggung jawab ngatur samubarang persiapan manten kasebut diarani pemaes. Pemaes utawa juru rias minangka wakile kulawarga manten wanita sing nindakake utawa ngatur titilaksana rerangkening upacara manten bebarengan karo kadang sedulur raket manten minangka panitiya titilaksana upacara manten. Rerangken persiapan tumuju dina manten mbutuhake urutan tatalaku lan ubarampe kang nduweni makna kang kinandhut bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

1) Ngrias

Makna ngrias manten ing kene yaiku ngrias omah calon manten wanita, wiwit saka regol mlebu tumuju omah nganti bagean njero omah sing ditindakake sadurunge upacara manten dilaksanakake. Kaya dene ing sajroning manten adat Surakarta kang ana ing dhusun Kalimoyo desa Margomulya iki, riasan manten sing dipasang kanggo ngrias omah yaiku tarub lan tuwuhan. Makna tarub lan tuwuhan bakal dijlentrehake kaya ing ngisor iki.

a) Pasang Tarub

Pasang tarub yaiku nggawe payon utawa yub-yuban saka namnaman godhong klapa ing ngarep omahe sing duwe gawe. Tarub maknane ditata kareben murub. Hakekat pasang tarub yaiku nyiapake lan masang sawernane ubarampe utawa piranti sing dibutuhake sajrone

upacara manten kanggo nampa tekane lan nyediyakake lungguhan marang para tamu utawa undhangan.

b) Pasang Tuwuhan

Upacara pasang tuwuhan iki ngandhut teges sing cukup jero, yaiku dadi pralambang pangarep-arep marang putra sing dinikahke supaya bisa oleh katurunan, kanggo nerusake sejarah kulawarga. Pasang tuwuhan yaiku masang jinis tetuwuhan lan woh-wohan kang digandheng-gandheng dipasang ing sakiwa tengene tarub.

2) Bucalan

Upacara bucalan yaiku minangka prosesi nyelehake sesajen sing ditindakake dening wong tuwa manten wanita ing panggonan-panggonan tartamtu. Makna bucalan ing wiwitane minangka wujud nolak balak lan persembahan marang roh leluhur supaya lakune manten bisa mlaku kanthi lancar tanpa alangan apa-apa. Nanging, buri iki upacara bucalan dadi kageser tegese ing ngendi tindake bucalan luwih ditegesi dadi nglestarekake tradhisi lan tata cara budaya Jawa. Saliyane iku yen upacara iki ditindakake ing upacara manten, mula iki ora liya mung minangka wujud pengrame swasana manten bae.

3) Siraman

Upacara siraman ditindakake ing wanci awan, yaiku sedina sadurunge upacara ijab. Upacara siraman biasane ditindakake ing jero jedhing utawa ing taman kulawarga dhewe-dhewe calon manten, lan ana uga sing ditindakake ing sendhang. Wondene sing nindakake siraman yaiku wong tuwane dhewe-dhewe calon manten utawa wakile sarta sesepuh, kang cacahé ana wong songo. Jumlah songo kasebut miturut budhaya kraton Surakarta maknane yaiku kanggo pangeling-eling kaluhuran Wali Sanga, sing tegese manunggaling Jawa lan Islam. Saliyane iku angka sanga uga ateges babakan hawa sanga sing kudu dikendalekna.

4) Rias Manten

Sawise kabeh rerangken upacara siraman rampung ditindakake, calon manten wanita banjur dirias dening juru rias utawa juru paes. Sajrone tradhisi Jawa, upacara ngrias manten asipat sakral, sahingga akeh juru rias sing nglakoni tirakat, kayadene pasa, sadurung lan sasuwene adicara manten kalaksanakake.

5) Dodol Dhawet

Dodol Dhawet yaiku upacara ing ngendi wong tuwa sakloron manten wanita dodol dhawet (inuman manis khas Solo), kang maknane minangka simbol saka tembung semruwet sing tegese kebak sesek. Ancase yaiku ing wektu pesta nikahan kalaksanan dikarepake supaya akeh tamu sing teka, kaya kebake dhawet sing didol wektu iku.

6) Langkahhan

Langkahan asale saka tembung langkah sing tegese nglangkahi utawa nglewati. Upacara iki duweni maksud, manawa sajroning manten kasebut isih ana sedulure sing luwih tuwa (kakang utawa mbakyune) sing durung nikah, mula ditindakake adicara langkahhan. Bab kasebut ditindakake minangka upacara adat kang nglangkahi sadulure sing luwih tuwa sadurunge adicara akad nikah dilaksanakake.

7) Midodareni

Upacara midodareni katindakake ing kamar manten wanita ing wayah bengi sawise siraman lan sadurunge panggih wektu dina sesuke. Salah sawijine sumber nyebutake menawa midodareni asale saka tembung widodari sing tegese widodari. Upacara midodareni duwe ancas supaya calon manten wanita oleh restu saka widodari, sahingga pamacaking calon manten wanita ing wektu manten katon luwih ayu kaya widodari. Ing sajroning bab iki, masyarakat Jawa tradisional percaya yen wektu malem midodareni kasebut, para widodari saka kahyangan arep mudhun menyang bumi lan teka menyang omahe calon manten wanita kanggo nyampurnakake lan agawe ayune calon manten wanita.

Upacara midodareni kaperang dadi rong prosesi, yaiku tantingan lan mudhune kembar mayang. Sawetara iku ing sanjabane kamar, dilaksanakake adicara srah-srahan, jonggolan, wilujengan.

(a) Tantingan

Tantingan yaiku prosesi upacara midodareni, kang maknane ing kono wong tuwa calon manten wanita nakokake bab kasediyen utawa kemantapan ati putrane kanggo dinikahke, sing ditindakake ing kamar manten. Upacara iki ditindakake sawise prosesi rias calon manten wanita rampung.

(b) Mudhune kembar mayang

Upacara mudhune kembar mayang dilaksanakake sadurunge upacara panggih iki nduweni makna kang cukup jero. Sajrone upacara kasebut kasirat makna menehi pangengen marang saben manungsa manawa sajrone nggayuh kabahagyan urip dibutuhake usaha. Kabahagyan urip kudu diupaya lan diiringi kanthi donga. Upacara kasebut uga minangka pralambang mudune anugrah sacara lair lan batin kanggo calon manten sarimbit. Kembar mayang minangka sekar manca warna paringing dewa utawa maneka werna kembang peparengé dewa, ora bisa dituku kanthi dhuwit, nanging kudu kanthi tekad lan kateguhan ati, bekti ing laki utawa bekti marang kakunge, lan manut miturut wong tuwa utawa tundhuk lan patuh marang wong tuwa.

(c) Pasrah Sanggan

Tembung pasrah sanggan asale saka rong suku tembung, yaiku pasrah lan sanggan. Pasrah asale saka tembung srah utawa serah, nduweni teges nyerahake. Dene sanggan asale saka tembung sangga, sing tegese nglempit tangan, nglakoni, utawa ngragati. Makna kang kinadhut ngragati ing kene yaiku pihak calon manten priya menehi utawa melu menehi ragat kanggo gelar adicara kajatan sing dilaksanaake ing omahe wong tuwa calon manten wanita.

(1) Makna Uba Rampe Pasrah Sanggan

Uba rampe pasrah sanggan sing kudu digawa dening pihak calon manten priya yaiku kaya mangkene :

- a) Kalpika utawa ali-ali kanthi bunderan kang utuh. Maknane nglambangake kasih sayang langgeng sing ora bakal pedhot.
- b) Ageman putri sakpengadeg utawa sandhangan wanita jangkep, kaya dene kebaya, nyamping bathik, sepatu, selop lan liya-liyane. Maknane nglambangake menawa kakunge arep nutupi kekurangan, kaelekan lan aib garwane. Saliyane iku, uga diserahake kain bathik, sing arep dienggo wektu upacara manten, yaiku bathik sida mukti, sido luhur, utawa satria wibowo.
- c) Rerenggan pelik-pelik, sing arupa gelang, kalung, ali-ali lan anting-anting. Maknane nglambangake menawa kakunge arep njaga, ngrumat, lan ngayomi garwane.
- d) Jadah, wajik, lan lapis abang putih. Jadah lan wajik yaiku salah sijine panganan khas Jawa sing asale saka beras ketan, lan sawise nglewati proses olahan, mula ketan kasebut kelet utawa nemplek dadi siji. Lapis abang putih uga minangka salah sijine panganan khas Jawa sing digawe saka tepung beras. Sahingga, jadah wajik, lan lapis abang putih minangka sawijine lambang ing ngendi calon manten priya lan calon manten wanita wis dadi loro-loroning atunggal.
- e) Woh-wohan, kaya dene jeruk, manggis, salak lan liya-liyane iki nglambangake menawa calon manten priya, lan calon manten wanita sawise nikah mengko, duwe pengarep anane wohing ngurip (woh panguripan), yaiku kabahagyan donya akhirat sawise nikah.
- f) Suruh temu rose lan gedhang raja (balung godhong suruh sing cecaketan lan gedhang raja). Suruh iki nglambangake menawa calon manten sakloron wis ketemu utawa nyawiji atine. Dene tegese gedhang raja yaiku ing mburine, pasangan iku arep tansah njaga kaluhuran lan kasucen budi sarta martabate kaya raja.
- g) Cengkir Gadhing (klapa kuning nom), sing cacah loro. Ing siji-sijine klapa biasane ana sing nggambar Kamajaya lan Ratih utawa Janaka (Arjuna) lan Sembadra. Gambar kasebut minangka lambang saka kasetyan.
- h) Buwuh. Buwuh utawa bisa diarani uga “nyumbang” minangka tradhisi sing ditindakake dening warga

masyarakat sajrone melu cawe-cawe ing kajatan sing dilaksanaake dening salah sijine warga masyarakat ing kono. Wujud partisipasine, saliyan bisa arupa dhuwit sajrone amplop uga bisa arupa barang (beras lan mi, su'un, lenga goreng, kue garing lan teles, gula, rokok, lan liya-liyane). Gedhene sumbangan maneka warna, wiwit saka kang gedhene rong puluh ewu rupiyah nganti ora ana watese, gumantung marang kanduwehane dhewe-dhewe, lan gumantung status sosial pawongane dhewe kasebut sajroning masyarakat. Saya dhuwur status sosiale, mula gedhene buwuhane saya gedhe.

- i) Urip-urip, yaiku pitik sepasang, bebek utawa banyak. Iki minangka lambang menawa calon manten sakloron arep duwe tanggung jawab marang panguripan kulawargane.

4.5.1.3 Makna Upacara Manten

Upacara manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro, umume nduweni tata cara sing khas kang ana gandheng rakete karo upacara tradhisi manten Surakarta Jawa Tengah, sahingga bisa mbedakake karo tradhisi manten adat liya liyane. Prosesi ing sajrone upacara tradhisi manten kasebut, nduweni teges kang jero banget, becik kanggone manten, kulawarga manten apadene masyarakat sing melu prosesi kasebut. Urut-urutan tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimajo, desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro yaiku pasrah tampi, ijab, liru kembar mayang, panggih, resepsi kang dijlentrehake kaya ing ngisor iki:

1) Pasrah Tampi

Pasrah tampi yaiku masrahake manten priya dening kulawargane marang kulawarga calon manten wanita kanggo saperlu dinikahake (ijab kobul) sajrone prosesi iki, wong tuwa calon manten priya oleh melu lan oleh ora melu. Kanggo nindakke pasrah tampi, saka pihak kulawarga calon manten priya biasane diwakilake marang sesepuh (pawongan sing dianggep sepuh utawa sing dipercaya saka pihak kulawarga manten priya).

2) Ijab

Ijab utawa ijab kabul minangka prosesi manten sing penting banget. Jalaran, prosesi ijab iki minangka pangesahe pasangan manten sing sadurunge dudu garwane saiki dadi garwa sing sah, apik miturut ukum agama apadene ukum negara. Tata cara upacara ijab biyasane ditindakke jumbuh karo agama pasangan manten kasebut. Semono uga, pranatan ing negara kita wektu iki ora ngolehake nikah beda agama.

3) Liru Kembar Mayang

Prosesi liru kembar mayang minangka salah sawijine rerangken utawa miwiti rerangkening prosesi panggih, lan ditindakake sawise upacara ijab kabul rampung. Pangerten saka liru kembar mayang dhewe yaiku prosesi upacara ngijolake kembar mayang, ing ngendi pangombyong manten priya teka gawa sepasang kembar mayang kakung sing digawa dening satriya kembar loro. Samono uga karo manten wanita, ing ngendi manten wanita sarta pangombyonge nggawa sepasang kembar mayang putri sing digawa dening putri dthomas loro. Kapapat remaja iku (satriya kembar loro lan putri dthomas loro) padha ijol-ijolan kembar mayang. Iki minangka lambang manawa kulawarga kakung (kulawarga manten priya) nyawiji marang kulawarga putri (kulawarga manten wanita) lan sawalike.

4) Panggih

Upacara panggih yaiku prosesi temune manten priya lan wanita minangka tandha manawa manten priya lan wanita wis resmi dadi garwa. Prosesi iki katindakake ing sangarepe regol omah manten wanita, ing sangisore tarub agung. Sawise manten sarimbit padha-padha siap, sabanjure diterusake kanthi sawernaning upacara ritual liyane, kaya dene balang suruh, mecah wiji dadi, pupuk, sindur binayang, timbang (pangkon), tanem, tukar kalpika, kacar-kucur (tampa kaya), dhahar kembul (dhahar walimah), rujak degan, bubak kawah, tumplak punjen, mertui, lan pungkasan sungkeman.

5) Resepsi

Sawise kabeh upacara adat rampung dilaksanaake, mula teka gilirane kanggo resepsi manten. Sajroning adicara iki, para tamu undhangan wiwit ngucapake selamat marang pasangan manten lan diterusake kanthi sesi photo –photo. Pungkasan para tamu undangan nikmati suguhan sing wis disediakake arupa panganan lan inuman tradisional. Sasuwene prosesi iki biasane karo diirungi dening musik gamelan. Nanging ana uga sing migunakake jinis musik liya, kaya organ tunggal, campur sari lan liya –liyane (Hamidin, 2012 : 54-66).

4.5.2 Makna Tradhisi Manten Masyarakat Samin ing Dhusun Jepang Desa Margomulyo

Kanthi cara rinci ritual manten miturut komunitas masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku tahap proses sadurunge manten (nyumuk, ngendhek/ lamaran, piningsetan), tahap tumuju manten (nyuwito/ngawulo), upacara manten (paseksen lan adang akeh).

4.5.2.1 Makna Upacara Sadurunge Manten

Sajroning manten antarane sapepadha warga Samin, dheweke duweni janji yaiku janji sepisan kanggo salawase, sanajan sajroning prakteke kasunyatan ana kadadeyan pepisahan. Kanthi cara rinci ritual manten miturut masyarakat Samin ing dhusun Jepang tahap proses sadurunge manten yaiku nyumuk, ngendhek/lamaran, lan piningsetan. Tahap proses sadurunge manten kasebut lan maknane bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

a) Nyumuk

Nyumuk yaiku karawuhane kulawarga (calon) manten putra menyang kulawarga calon manten wanita kanggo nakokake kahanane calon mantu, apa wis duwe calon bojo utawa isih legan (prawan). Makna kang dikarepake sajroning proses nyumuk iki yaiku nakokake kahanane calon manten wanita bakal didadekake calon mantune.

b) Ngendhek/ Lamaran

Ngendhek utawa lamaran yaiku pranyatan calon besan saka kulawarga manten putra marang bapak ibu calon manten wanita, nerusake nalika proses nyumuk. Makna kang kinandhut sajrone prosesi ngendhek utawa lamaran iki yaiku njaluk si wanita kanggo didadekake mantune. Gegayutan karo panjlentrehan ing dhuwur, bab saemper dijlentrehake dening Bapak Bambang Sutrisna minangka putra tokoh Samin Mbah Hardjo Kardi kaya kang dijlentrehake sajrone pethilan wawancara ing ngisor iki.

c) Peningset

Peningset tumrap masyarakat Samin luwih asipat fungsional yaiku ora melu aturan baku, ananging miturut dheweke sing penting kesanggupan antarane kalorone pihak penganten kanggo mangun bale somah ing tembe mburi supaya bisa saling njaga dina manten teka. Peningset iku minangka tali pengiket, kang lumrahe ubarampe peningset arupa dhuwit, kain, perhiasan/ali-ali lan gedhang setangkep. Makna kang kinandhut sajrone peningset yaiku minangka tali pengiket antarane calon manten priya lan wanita.

4.5.2.2 Makna Persiapan Tumuju Dina Manten

Nyuwito utawa ngawulo yaiku pangabden dhiru si calon manten putra marang kulawarga si calon manten wanita yaiku nglakoni kagiyatan pegaweyan sabendinane. Tujuwan dianakna ngawulo yaiku kanggo meruhi lan ngenali kapribaden, lan wong tuwa arep mbiji marang kapribaden tingkah laku si calon manten priya apa bisa melu cara urip kulawarga calon bojone apa ora, amarga sajroning manten ora mung nikahi si wanitane bae

nanging dikarepake mengkone bisa ana sesambungan sateruse karo kulawarga.

4.5.2.3 Makna Upacara Manten

Sadurunge nglakoni acara inti tradhisi manten, warga Samin nindhakake urutan kasebut. Tatalaku kang ana ing upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang wiwit jaman biyen nganti saiki ora ana kang owah. Urut-urutan upacara manten ing masyarakat Samin yaiku paseksen lan adang akeh utawa khajatan. Makna paseksen lan adang akeh dijlentrehake kaya ing ngisor iki.

a) Paseksen

Paseksen yaiku forum wedharan manten putra ing sangarepe maratuwa sing dirawuhi manten wanita, kulawarga, kerabat, tangga, lan tamu uleman warga Samin lan non Samin ing omahe manten wanita. Makna kang kinandhut sajrone paseksen yaiku wedharan manawa manten putra lan wanita wis nindakake karukunan (kumpul).

b) Adang akeh (khajatan)

Makna kang kinandhut sajrone adicara adang akeh yaiku nglumpukake sedulur akeh saperlu melu adicara brokohan utawa tasyukuran sajrone adat manten masyarakat Samin. Ubarampe kanggo brokohan iku sing utama yaiku tumpeng sing dipapanake ing tampah sing dumadi saka sega ing tengah lan diubengi lelawuhan kang arupa urap-urapan godhong mengkudhu. Makna kang kinandhut sajrone ubarampe kanggo brokohan ing adicara adang akeh yaiku supaya kulawarga sing dibina penganten dadi sehat, luwar saka penyakit. Sabanjure endhog sing asale saka asil ingon-ingone dhewe sing nduweni makna manten sarimbit diparingi anak. Iwak segara (gerih Pethek) sing nduweni makna kacakupan sandhang pangan. Saliyane iku uga ana sega kabuli sing dipapanake ing piring kang lawuhe arupa sroncong, peyek dhele, lan iwak pitik goreng sing nduweni makna supaya pepenginan utawa cita-cita saka kulawarga kang arep dibina bakal dikabulake. Saliyane iku uga ana woh-wohan yaiku gedhang raja sing maknane pengantin dadi raja utawa ratu sedina. Unike sajrone adicara adang akeh kasebut sing duwe khajat lan mantene ora nampa sumbangan arupa dhuwet saka para tamu uleman, ananging dheweke bisa nampa sumbangan arupa bahan panganan (bahan-bahan pawon). Ora nampa sumbangan arupa dhuwit amarga miturut warga Samin dhuwit iku wis disiapake sadurunge mantu. Sateruse disampekake menawa dhuwit asale saka tembung wed (wedhok) sing maknane saka kerata basa garwa utawa bojo. Kanthi mengkono iku bojo aja digawe oleh-oleh (jajanan) nalika nekani uleman khajatan.

4.5.2.4 Busana Tradhisi Manten Masyarakat Samin

Busana tradhisi manten masyarakat Samin ora padha karo busna manten adat Jawa umume, nanging duwe ciri khas tartamtu. Busana tradhisi manten masyarakat Samin kang putra yaiku klambi lan clana tokong/komprang, lazime rupa ireng utawa sarungan (bebet), blangkonan utawa iket/udheng sirah, dene tumrap manten wanita nganggo busana Jawa beskap. Busana tuwan rumah utawa sing duwe gawe lan tamu ana sing nganggo busana khas Samin ana uga sing nganggo busana lazime masyarakat Jawa (Indonesia) nalika ing omah. Makna kang kinandhut sajrone busana tradhisi manten masyarakat Samin yaiku nuduhake kesedherhanaan.

4.6 Wujud Komparasi utawa Bandhingan Upacara Tradhisi Manten Masyarakat Jawa ing Dhusun Kalimoyo lan Masyarakat Samin ing Dhusun Jepang Desa Margomulyo

Saben tradhisi kang ana lan ngrembaka ing masyarakat Jawa uga nduweni perangan-perangan tartamtu kang dadi wujud pambada lan pepadhane, kayadene upacara tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang desa Margomulyo. Wujud pambada lan pepadhane tradhisi kasebut bakal didhudhah nganggo konsep komparasi utawa bandhingan. Komparasi utawa bandhingan tegese mbandhingake anggone bisa nemokake pepadhan lan pamedane saka loro utawa luwih saka objek kang diteliti. Miturut Nazir (2005 : 58) bandhingan yaiku panliten kang nliiti ngenani sebab akibat, faktor-faktor kang dadi panyebab bisa anane fenomena tartamtu kang ana ing sajrone masyarakat.

Komparasi utawa bandhingan babagan kang nliiti lan nganalisis ngenani pambada lan pepadhane. Komparasi ditindakake uga kanggo mbandhingake variabel objek kanggo mbandhingake ciri-ciri kang ana ing sajrone masyarakat, tatalaku lan liya-liyane anggone bisa nemokake gegayutan antara siji lan sijine. Metodhe kang dienggo ing panliten etnologi yaiku metodhe komparasi (komparatif) antropologi kang nliiti unsur-unsur kabudayan saka konteks masyarakat lan mbandhingake karo saakehe unsur lan aspek kang ana ing kabudayan tartamtu. Tintingan lan konsep komparasi budaya kang digandheng karo aspek sejarah (historis) dadi ciri khase studi panliten etnologi kang diandharake Endraswara (2015 : 2). Sajrone upacara tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang ana saperangan aspek kang dadi wujud komparasi, sabanjure bakal diandharake ing tabel ngisor iki.

4.6.1 Aspek kang Beda

Sajrone tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang ana kang dadi pambédane kaperang dadi saperangan unsur. Unsur-unsur kasebut, kayadene urutane tatalaku lan ubarampe. Wujud unsur pambéda utawa komparasi kang ana ing sajrone tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo tatalaku lan ubarampe katindakake kanthi jangkep miturut adat tradhisi kraton Surakarta, dene tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang tatalaku lan ubarampe katindakake kanthi sedherhana lan prasaja.

Saliyane kaya kang kasebut ing dhuwur iku kang mbedakake tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo karo tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku manawa ing warga Samin tanpa nganggo pambanter suwara utawa sepeker, tanpa musik pangiring adicara, tanpa tarub, tanpa dekorasi palaminan manten, tanpa palaminan khusus. Manten mung lungguh ing kursi baris salajur bareng besan lan sak lajur kanggo sing duwe gawe, tokoh Samin, lan sedulur cedhake, tanpa tendha tamu/terob, tanpa uleman katulis supaya nyumbang dhuwit, mung disedhiyakake meja, kursi, lan klasa kanggo tamu. Ananging seje maneh tumrap sawetara warga Samin kang tataran ekonomine sugih utawa mapan, panindake manten ana kang nanggap seni khas Jawa, kaya dene wayang kulit, kethoprak, lan liya liyane. Dene pambéda saka aspek syarat rukune manten miturut kaca pandhange ukum positif ora anane pegawe pencatat nikah, ora ana watesan umur paling saithik. Wondene kang padha yaiku anane wali (wong tuwa), seksi (tamu undhangan warga Samin lan non Samin lan kulawargane), anane manten sarimbit, anane ijab kabul, mahar (sing ora dinyatakake kanthi cara tarbuka ing sangarepe forum nyuwito), sekufu (seagama).

Pambéda liyane antarane tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku ngenani bab busanane manten. Busana tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo yaiku busana manten priya lan wanita nganggo busana manten Solo Putri utawa Solo Basahan, dene busana tradhisi manten Samin priya lan wanita yaiku nganggo busana khas Samin.

4.6.2 Aspek kang Padha

Saliyane aspek pambéda uga ana aspek pepadhane nalika nglakoni tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang. Tradhisi manten sajrone nontoni ing masyarakat Samin diarani nyumuk, lamaran diarani ngendhek. Upacara ngendhek/ lamaran, awèh wangsulan lan piningset ing masyarakat Samin ditindhakake kanthi wektu kang bebarengan, dene kang umume masyarakat

Jawa ing Kalimoyo ditindakake ing wektu liya, bisa uga ing wektu kang bebarengan.

Saka aspek pepadhan kang ana sajrone tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang, bisa didudut yen tradhisi kang ana ing saben-saben dhaerah ora mung nduweni aspek pambéda nanging anane aspek pepadhan. Aspek pepadhan antarane tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang ngandharake yen tradhisi kang nduweni jeneng béda nanging isih ana gegayutane lan sesambungane nalika tradhisi kasebut tuwuh ing kabupaten utawa dhaerah kang padha. Tradhisi kang ana ing Indonesia kang akeh jinise bisa nuwuhake wujud aspek komparasi. Wujud aspek komparasi kang ana ing sajrone tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang kang dadi wujud maneka wernane budaya lokal kang ngrembaka ing masyarakat. Tradhisi kang ana ing saben dhaerah kuwi dadi ciri khas saben dhaerah lan dadi perangan kang wigati saka saben dhaerah, mligine dhaerah desa Margomulyo, kecamatan Margomulyo, kabupaten Bojonegoro.

4.7 Upaya Pelestarian

Upaya nglestarekake budaya utawa nguri-uri budaya yaiku tumindak kang ditindakake dening saperangan pribadi utawa kelompok tumrap kabudayan tartamtu kang ana lan wis dilaksanakake wiwit jaman biyen, supaya ora mungkret lan sansaya ilang. Anggone nguri-uri utawa nglestarekake kabudayan dhaerah kanggo nuwuhake rasa marang kawula mudha lan masyarakat liyane iku, ana telung cara yaiku 1) Internalisasi utawa upaya nguri-uri kabudayan nganggo rasa kang diduweni manungsa antara liya yaiku hasrat, nafsu, lan emosi. Manungsa uga nduweni sipat ora bakal marem saengga bakal kawujud rasa nguri-uri utawa nglestarekake kang metu saka awake dhewe lan tradhisi. 2) Sosialisasi utawa proses kang ditindakake kanthi cara turun-temurun kang wis dilaksanakake wiwit jaman biyen nganti saiki. 3) Enkulturasasi utawa daya pangaribawa saka masyarakat liya kang melu nyengkuyung tradhisi kanthi becik lan melu nglestarekake kabudayan dhaerah kasebut saengga bisa tansah ngrembaka (Koentjaraningrat, 2009 : 185-189). Asile dhata wawancara kang ana gegayutane karo cara anggone nglestarekake kabudayan dhaerah miturut pamawase Koentjaraningrat bakal dijlentrehake ing ngisor iki.

4.7.1 Internalisasi

Internalisasi minangka salah sawijine cara kanggo nglestarekake kabudayan kang tuwuh saka awake dhewe

yaiku saka ati lan pikirane manungsa. Upaya nglestarekake kabudayan nganggo rasa kang tuwuh saka awake dhewe Carane nglestarekake kabudayan Jawa mligine upacara tradhisi manten masyarakat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan masyarakat Samin ing dhusun Jepang desa Margomulyo iki nganggo cara saka awake dhewe utawa saka atine dhewe, amarga yen atine wis mantep kepengin sinau lan mangerteni budaya Jawa bakal bisa nglestarekake budaya kanthi rasa seneng lan bungah.

4.7.2 Sosialisasi

Sosialisasi minangka sistem proses sosial kang tuwuh ana ing masyarakat kang bisa sabiyantu masyarakat lan pawongan tartamtu kang gelem nyinaoni lan mangerteni tradhisi kanthi cara sosialisasi. Sosialisasi kuwi penting amarga sakabehane manungsa kang urip ing alam donya iki kalebu makhluk sosial kang seneng nglakoni musyawarah kanggo nangani prakara tartamtu.

4.7.3 Enkulturas

Enkulturas yaiku pengaruh saka masyarakat njaba kang bisa ndadekake kabudayan ing desa kasebut bisa ngrembaka. Sipate enkulturas yaiku kanggo panyengkuyung tradhisi kasebut, senadyan dadi masyarakat anyar kudu bisa nyengkuyung lan melu nglestarekake kabudayan dhaerah. Kawula mudha minangka generasi penerus kang kudu bisa ngolah lan ngapresiasi budaya lokal kang wis ana lan ngrembaka ing sajrone panguripan masyarakat. Wong enom kang urip ing desa Margomulyo dipilih amarga wong enom utawa kawula mudha uga nduweni kreatifitas lan imajinasi kang dhuwur nalika ngolah budaya lan seni tradhisional.

PANUTUP

5.1 Dudutan

Sajrone panliten sing wis ditindakake bisa didudut menawa adat manten Jawa sing ana ing desa Margomulyo asale saka siji sumber sing padha yaiku adat manten sing asale saka Kraton Surakarta Hadiningrat. Ananging sajrone proses pangrembakane dumadi maneka warna owah-owahan sing nglairake pambada saka maneka sisi lan tatacarane.

Adhedhasar dhata-dhata asil panliten lan pangrembug sajrone panliten bandhingan upacara tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo karo upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang, bisa didudut manawa kaloro tata cara kasebut nduweni sawetara pepadhan lan pambada. Asil bandhingan upacara tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo karo upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang sing diteliti wiwit tahapan pranikah hingga paska nikah, bisa didudut kaya mangkene :

Pepadhan upacara tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo karo upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku:

Tahap utawa urutan-upacaraan upacara tradhisi manten, prayoga manten adat Jawa ing dhusun Kalimoyo lan manten adat masyarakat Samin ing dhusun Jepang, proses sadurunge manten padha-padha anane yaiku diwiwiti saka *nontoni* utawa ing masyarakat Samin diarani *nyumuk*, *lamaran (panembung)* ing masyarakat Samin diarani *ngendhek*, *aweh wangsulan* lan *peningsetan*.

Pambada upacara tradhisi manten Jawa ing dhusun Kalimoyo karo upacara tradhisi manten masyarakat Samin ing dhusun Jepang kaya mangkene:

1. Proses sadurunge manten yaiku lamaran utawa ngendhek, awah wangsulan lan peningsetan sajrone manten adat Jawa ing dhusun Kalimoyo ditindakake ing wektu kang beda (wektu liya), dene sajrone manten adat masyarakat Samin ing dhusun Jepang ditindakake ing wektu bebarengan.
2. Tahap upacara tradhisi manten adat Jawa ing dhusun Kalimoyo sawise proses sadurunge manten sabanjure tahap persiapan tumuju dina manten. Kang ditindakake yaiku ngriyas (pasang tarub lan tuwuhan), upacara bucalan, siraman (pecah kendhi, gendhongan, pangkas rikmo), rias manten, dodol dhawet, langkahan, lan upacara midodareni. Dene sajrone manten adat masyarakat Samin ing dhusun Jepang ora ana tahap persiapan tumuju dina manten. Sawise lamaran utawa ngendhek sabanjure ditindakake upacara manten yaiku nyuwito.
3. Tahap upacara manten sajrone upacara tradhisi manten adat Jawa ing dhusun Kalimoyo yaiku upacara pasrah tampi, ijab, liru kembar mayang, panggih, lan resepsi, Dene tahap upacara manten sajrone upacara tradhisi manten adat masyarakat Samin ing dhusun Jepang yaiku nyuwito-ngawulo, paseksen/walimahan, lan hajatan (adang akeh). Adang akeh yaiku adang sago kanthi jumlah sing akeh kanggo kaperluwan adicara nyukuri utawa tasyakuran sajrone adat manten masyarakat Samin. Ing adicara iki para tangga, tuwa mudha, lanang lan wadon melu mbantu, gotong royong nganti sarampunge adicara tanpa kudu dijaluki pitulungan. Unike sajrone adicara adang akeh (hajatan) iki, sing duwe hajat lan mantene dhewe ora nampa amplop sing isi dhuwet saka para tamu undhangan. Sajrone hajatan (adang akeh), warga Samin ora kenal kothak panggon amplop sumbangan utawa kadho kanggo manten. Sing duwe hajat mung gelem nampa sumbangan arupa barang kabutuhan omah (sembako), iku wae mung kanggo wong tuwa.

5.2 Pamrayoga

1. Masyarakat ing desa Margomulyo perlu njaga kelestaren budayane kanthi terus marisake menyang keturunane perlu diperhatekna. Owah-owahan sing kedadean prayogane ora ngowahi ajaran nilai budaya kang ana, ananging kepriye ajaran kasebut tetep lestari lan asifat fleksibel nyesuekake marang owah-owahaning jaman sing lagi dumadi, tanpa kudu ngilangake ciri khas budayane.
2. Pamarintah kudu luwih memperhatekna kelestaren budaya masyarakat Samin ing dhusun Jepang desa Margomulyo. Manten adat masyarakat Samin ing dhusun Jepang uga njangkepi kaidah perundangan arupa anane wali (wong tua), saksi (tamu undangan lan kulawarga), anane manten sarimbit, anane ijab kabul, mahar (sing ora dinyatakake kanthi cara tarbuka ing sangarepe forum nyuwito). Ora dikatutke peran negara (KUA utawa Kantor Catatan Sipil) amarga dalih manawa Nabi Adam AS nalika nikah karo Hawa ora ngatutke 'cathetan tinulis' (surat nikah), minangka esensi dhasar paugeran sajrone piwulang leluhure. Pamarintah uga perlu nanemke prinsip piwulang urip sing positif saka komunitas iki supaya kacipta panguripan sing rukun, njunjung dhuwur nilai kejujuran, tansah tulung-tinulung kanthi ikhlas, lan tansah kormat. Sasuwene iki, argumen pentinge surat nikah (produk KUA utawa Kantor Catatan Sipil) minangka wujud antisipasi negara sajrone masilitasi wargane yen kedadean kacongkahan. Kanthi panyathetan nikah versi pamarintah supaya pikoleh kepasthen ukum.
3. Tumrap masyarakat Samin, kepasthen ukum diwujudake kanthi realisasi prinsip kesaminan sajrone tumindak, kalebu sajrone manten. Yen kedadean kacongkahan kulawarga, nyangkut pepisahan lan pambageyan bandha warisan, cukup dirampungke kanthi cara kakluwargan kanthi prinsip tansah mahami lan nyadhari.

KAPUSTAKAN

- Afifuddin. 2009. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Pustaka Setia.
- Danandjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Gafiti.
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widayatama.
- Endraswara, Suwardi. 2015. *Etnologi Jawa*. Yogyakarta: CAPS (Center for Academic Publising Service)

- Koplan, David & Maners, Albert. A. 2002. *Teori Budaya*. Terjemahan Landung Simatupang. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Kuntowijoyo. 1987. *Masyarakat dan Budaya*. Yogyakarta: Tiara Wicana.
- Koentjaraningrat. 1985. *Kebudayaan, Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- Koentjaraningrat. 1987. *Pengantar Hukum Tradhisi Kebudayaan Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia.
- Moleong, Lexy J. 2009. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: PT. Remaja Rosdakarya.
- Poerwadarminto. 1984. *Kamus Umum Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka.
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: UNESA Unipress dan Citra Wacana.
- Sukarman. 2006. *Pengantar Kebudayaan Jawa*. Surabaya: Unesa Unipress.
- Suwarni dan Widayati, Sri Wahyu. 2011. *Dasar-dasar Upacara Tradhisi Jawa*. Surabaya: Penerbit Bintang
- Munawaroh dkk, 2015. *Etnografi Masyarakat Samin di Bojonegoro*. Yogyakarta: BPNB

SUMBER INTERNET

- <http://e-journal.uaaj.ac.id/8883/3/2mts02204.pdf> (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <http://jurnaldosen.unesa.ac.id/index.php/avatura/article/view/1132/830> (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <http://digilib.uinsby.ac.id/17243/4/bab%201.pdf> (diakses 14 Oktober 2018, 11.00 WIB)
- <https://anzdoc.com/35-ii11-budaya-arek-menurut-ayusutarto-komunitas-arek-terke.html> (18 November 2018, 20.00 WIB)